

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

evropská rozvojová agentura

METODIKA K PROJEKTU

**„AKTIVNÍ STÁRNUTÍ JAKO ODPOVĚĎ
NA NADCHÁZEJÍCÍ SPOLEČENSKOU KRIZI
V ČESKÉ REPUBLICE A EVROPĚ“**

„Zaměstnanost, bytová politika a vzdělávání osob starších padesáti let na příkladu České republiky, Spojeného království a Švédska“ výstupy z mezinárodního projektu Aktivní stárnutí.

Partneři: Britská nezisková organizace P.I.S.C.E.S.wm., švédské město Lodingö a Hlavní město Praha, Odbor sociální péče a zdravotnictví.

Vydavatel: Evropská rozvojová agentura, s.r.o.

Náklad: 200 výtisků

Sazba: DORS studio, spol. s r. o.

Fotografie na titulní straně: Shutterstock.com

Autoři: kolektiv autorů, Evropská rozvojová agentura, s.r.o.

Praha, Česká republika, květen 2012

Tato publikace vyšla v rámci projektu: „Aktivní stárnutí jako odpověď na nadcházející krizi v České republice a Evropě“. Tento projekt je financován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního Programu Lidské Zdroje a Zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.

ÚVOD

Tým Evropské rozvojové agentury vnímá aktuální demografické změny ve společnosti, narůstající počet osob v důchodovém věku v poměru k ekonomicky aktivní populaci a stále viditelnější nedostatky v nabídce celoživotního vzdělávání.

Odpovědí ERA je projekt Aktivní stárnutí, který otevírá odbornou diskuzi o tématech jako bytová politika a osoby starší padesáti let, politika zaměstnanosti osob starších padesáti let, či vzdělávání osob starších padesáti let. Vzhledem k tomu, že tuto problematiku začali již politici a odborná veřejnost úspěšně řešit mimo jiné v severských státech a ve Velké Británii, přináší projekt výměnu zkušeností a know-how se švédským městem Lodingö a britskou neziskovou organizací P.I.S.C.E.S.wm.

Klíčovou aktivitou projektu byla aktivní spolupráce s lidmi staršími padesáti let. V průběhu realizace se uskutečnilo více než dvacet seminářů, čtyři workshopy a dvě konference. V rámci těchto setkání se projekt věnoval diskuzi na aktuální témata spojená s životem seniorů, zvyšování informovanosti cílové skupiny i široké veřejnosti a přenosu osvědčených postupů, dobré praxe a mezinárodního know-how. Českým partnerem projektu, který po odborné stránce zastupoval sociální oblast, je Hlavní město Praha, Odbor sociální péče a zdravotnictví. Tímto bychom rádi poděkovali všem zástupcům partnerských organizací za spolupráci.

Jedním z výstupů projektu je tato metodika, která přináší rozbor a srovnání situace v ČR, Spojeném království a Švédsku v oblasti zaměstnanosti osob starších padesáti let, bytové politiky a vzdělávání osob starších padesáti let. Tato tři témata byla cílovou skupinou dlouhodobě označována jako nejpálčivější. Pokud Vám tento text poskytne odpovědi na některé z otázek týkající se situace osob starších padesáti let, bude naše snaha naplněna.

Projekt byl financován ze strukturálních fondů EU, prostřednictvím Operačního Programu Lidské Zdroje a Zaměstnanost.

Tým Evropské rozvojové agentury

OBSAH

1. ZAMĚSTNANOST OSOB STARŠÍCH PADESÁTI LET V ČESKÉ REPUBLICE, SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ A VE ŠVÉDSKU	15
1.1. OBECNÉ POSTAVENÍ STARŠÍCH OSOB NA TRHU PRÁCE	16
1.2. NEZAMĚSTNANOST	18
1.3. MEZINÁRODNÍ DOKUMENTY K ZAMĚSTNANOSTI SENIORŮ	19
1.4. ZMĚNY V DŮCHODOVÉM SYSTÉMU	20
1.4.1. Zvyšování věku pro odchod do důchodu	20
1.4.2. Změny v důchodovém systému ČR	21
1.5. PODMÍNKY K EKONOMICKÉ AKTIVITĚ SENIORŮ A VLÁDNÍ DOKUMENTY JI PODPORUJÍCÍ	24
1.6. ČINNOST ÚŘADŮ PRÁCE V ČR	24
1.7. FLEXIBILNÍ FORMY PRÁCE	26
1.8. STEREOTYPY V POHLEDU NA SENIORY	27
1.9. CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO PROSTŘEDEK KE ZVÝŠENÍ ZAMĚSTNANOSTI SENIORŮ	28
1.10. CHTĚJÍ VŮBEC OSOBY STARŠÍ 50 LET PRACOVAT?	30
2. BYTOVÁ POLITIKA SENIORŮ V ČESKÉ REPUBLICE, SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ A VE ŠVÉDSKU	33
2.1. OBECNÉ TRENDY V BYTOVÉ POLITICE SENIORŮ	34
2.2. CO SENIOŘI POVAŽUJÍ ZA NEJDŮLEŽITĚJŠÍ?	36
2.3. DRUHY BYDLENÍ PRO SENIORY	38
2.4. ARCHITEKTURA A VLASTNICKÁ STRUKTURA BYDLENÍ PRO SENIORY	39
2.5. ZÁVĚR	40

3. VZDĚLÁVÁNÍ OSOB 50 +	43
3.1 ÚVOD	44
3.2 ČESKÁ REPUBLIKA	45
3.2.1 Demografický vývoj	45
3.2.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů	47
3.2.3 Nabídka vzdělání pro seniory	49
3.3 ŠVÉDSKO	52
3.3.1 Demografický vývoj	52
3.3.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů	55
3.3.3 Nabídka vzdělávání pro seniory	56
3.4 VELKÁ BRITÁNIE	60
3.4.1 Demografický vývoj	60
3.4.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů	63
3.4.3 Nabídka vzdělání pro seniory	64

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	68
--------------------------------	-----------

Aktivní stárnutí – zaměstnanost, bytová politika a vzdělávání osob starších padesáti let na příkladu České republiky, Spojeného království a Švédska

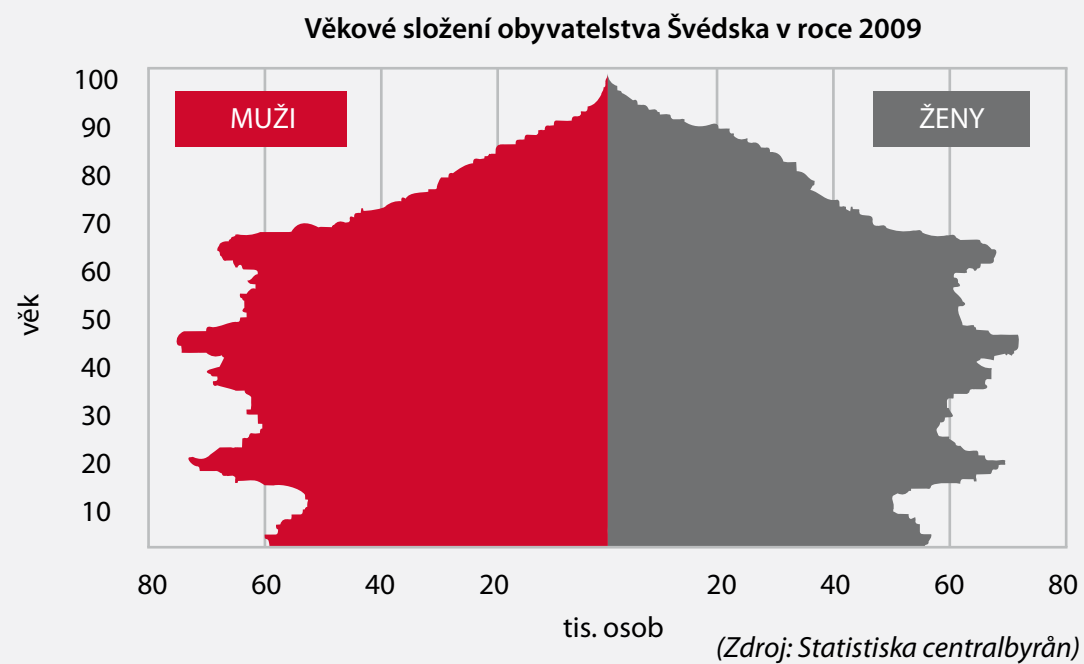
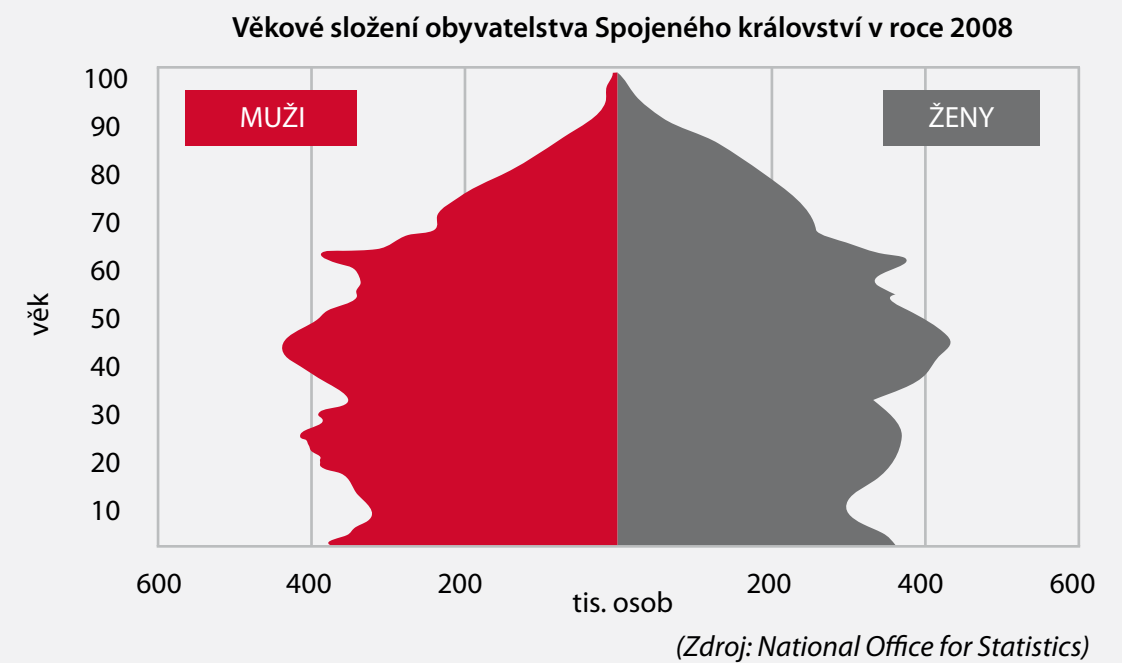
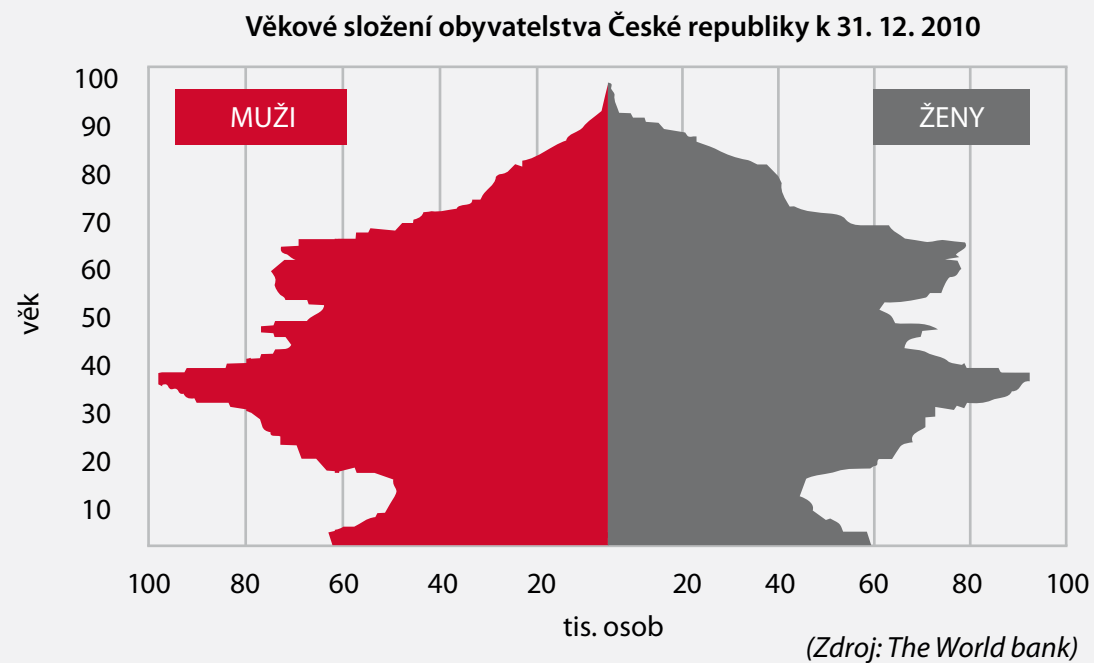
Dle údajů Českého statistického úřadu žilo v r. 2009 v České republice cca 3,760,000 osob starších padesáti let, což činilo 36 % obyvatelstva země. Z nich tvořili muži cca 1,690,000 (to je 45 % osob v této věkové kategorii) a ženy cca 2,070,000 (55 % osob).

Ve Spojeném království žilo osob v této věkové skupině podle údajů Úřadu pro národní statistiky (Office for National Statistics) v r. 2010 cca 21,628,000, tj. 35 % obyvatelstva země. Ve Švédsku pak v r. 2010 dle Centrálního statistického úřadu (Statistiska centralbyrån) cca 3,508,000, tedy 37 % obyvatelstva, což jsou srovnatelné podíly na celkové populaci. Takovouto strukturou populace se v poslední době vyznačuje většina vyspělých evropských zemí, jak potvrzují statistiky Eurostatu. Podle nich žije v evropské sedmadvacítce 21,3 % mladých lidí do 19 let, 61,3 % lidí ve věku 20–65 let a 17,4 % lidí nad 65 let. Největší podíl lidí ve věku nad 65 let má Německo (20,7 %), které je následováno Itálií (20,2 %), naopak nejnižší podíl těchto lidí má Irsko (11,3 %), Kypr (13,1 %) a Slovensko (12,3 %).

V roce 2010 byla míra závislosti (podíl lidí starších 65 let, čili lidí v neproduktivním věku, a zaměstnaných lidí) ve státech Evropské unie 28,4 %, to znamená, že na jednu osobu starší 65 let připadaly přibližně 3,5 pracující osoby. Tato míra se lišila v různých členských státech a sahala od hodnoty 18,5 % pracujících (5,4 pracujících na jednoho seniora 65+) v Irsku k hodnotě 34,1 % (2,9 pracujících na jednoho seniora 65+) v Německu. V České republice dosahuje tato míra hodnoty 23,5 % (4,2 pracujících na jednoho seniora 65+), což znamená, že se nachází nad evropským průměrem (Eurostat).

Přestože Česká republika, Spojené království a Švédsko mají podobně vysoký podíl obyvatelstva staršího padesáti let, existují mezi třemi vybranými zeměmi rozdíly, a to především v zastoupení jednotlivých věkových podskupin. Švédsko je např. zemí s nejvyšším podílem osob starších 80 let na celkové populaci na světě. I v Británii dosahuje tato nejstarší skupina osob relativně vysokých počtů, naopak v ČR je počet nejstarších seniorů významně menší.

Složení populace podle pohlaví a věku názorně ukazují následující tři grafy.

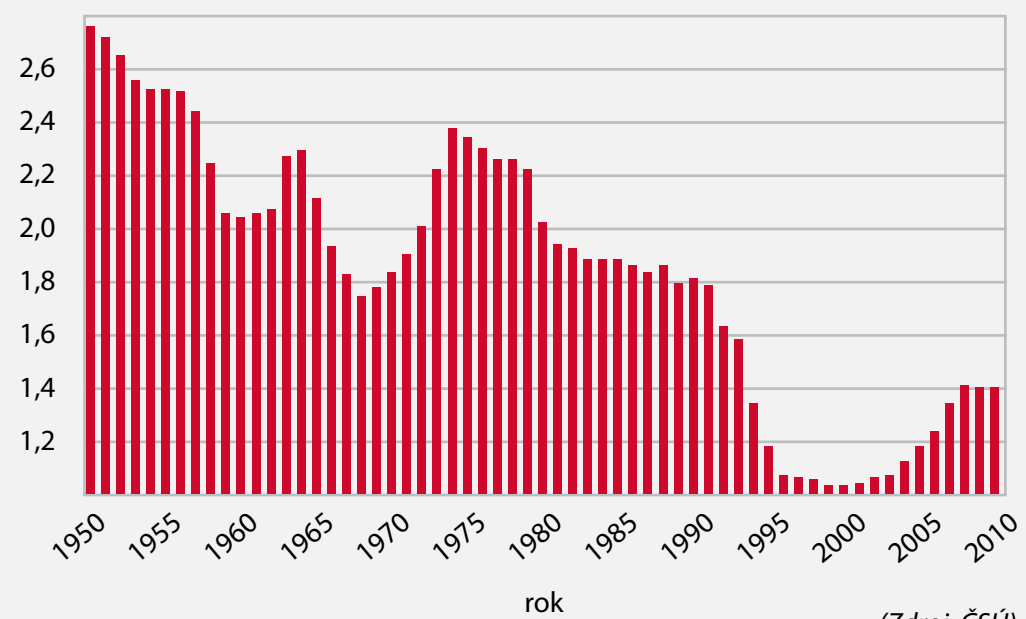

Podle odhadů všech mezinárodních institucí jako Organizace Spojených národů, Evropské unie, Světové banky atd. i národních vlád bude podíl starších osob v populaci vyspělých zemí, mezi něž patří Spojené království, Švédsko i Česká republika, dále růst. To je způsobeno nízkou porodností a prodlužující se délkou života. Bude se přitom zvyšovat podíl zejména nejstarších osob. Konkrétně ve Švédsku podle odhadů v budoucnu vzroste populace osob starších 65 let o polovinu, počet osob starších 85 let se zdvojnásobí a množství stoletých vzroste dokonce čtyřnásobně (Hartley 2010).

Tento jev lze vysvětlit jak nízkou porodností, tak prodlužující se délkou života, což znázorňují grafy 1 a 2 týkající se situace v České republice. Z prvního grafu lze vyvodit, že přestože se od roku 2000 počet narozených dětí na 1 ženu mírně zvýšil, v porovnání s předchozími léty se jedná o značný pokles natality, od roku 1950 dokonce o 1,3 dítěte na jednu ženu, což je důsledkem změny životního stylu a odsouváním prvního dítěte na pozdější věk. Na druhou stranu očekávaná délka života se velmi prodloužila. Zde se opět jedná především o následek změny životního stylu a dostupnější zdravotní péče ve vyspělých státech. Od roku 1950 narostla očekávaná délka života u obou pohlaví o více jak 10 let.

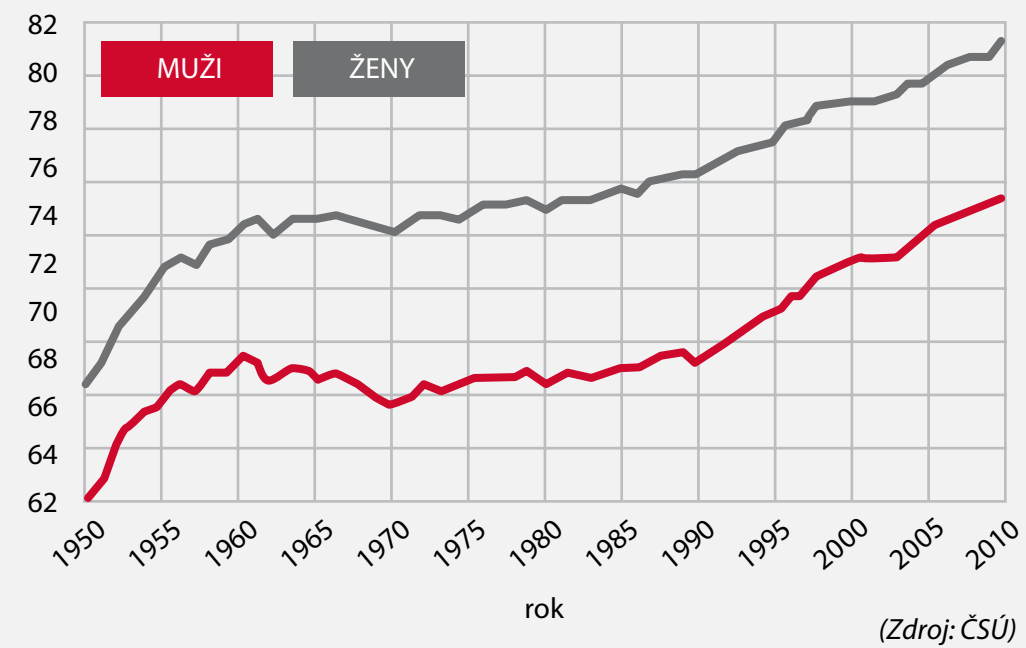
počet živě narozených dětí na 1 ženu ve věku 15-49 let

Úhrnná plodnost v letech 1950-2010

Naděje dožití při narození (roky)

Naděje dožití při narození v letech 1950-2010

**Zaměstnanost osob starších padesáti let
v České republice, Spojeném království
a ve Švédsku**

1.1. Obecné postavení starších osob na trhu práce

Osoby starší padesáti let jsou na trhu práce specifickou a v některých ohledech velmi znevýhodněnou skupinou. Nejedná se přitom o homogenní skupinu, což znesnadňuje vytváření politik, které by zlepšily její postavení na trhu práce. V této skupině se nacházejí osoby produktivního i důchodového věku, osoby různě vzdělané a s různou pracovní zkušeností. Mírně se liší také situace žen ve věku nad padesát let a mužů v tomto věku (u žen je dokázána větší pravděpodobnost onemocnění chronickými nemocemi či zdravotní postižení ve stáří a hrozí jim také dodatečná diskriminace z důvodu pohlaví), některé osoby jsou stále ve velmi dobrém zdravotním stavu, u jiných musí zaměstnavatel brát ohled na jejich zdravotní komplikace. Přestože tedy nemůžeme tuto skupinu lidí příliš generalizovat, lze obecně říci, že je více ohrožena nezaměstnaností než jiné věkové skupiny.

Míra ekonomické aktivity dosahuje v ČR u mužů vrcholu mezi 30. a 40. rokem (až 98 %), u žen vzhledem k tomu, že v tomto věku mají děti a odcházejí na mateřské dovolené, přichází vrchol ekonomické aktivity až ve věku 40 až 50 let (až 92 %). Míra ekonomické aktivity je ve všech věkových kategoriích vyšší u mužů než u žen. Od padesátého roku však začíná klesat u obou pohlaví, od 55. roku je pokles výrazný u žen, od 60 let u mužů, což úzce souvisí s nastavením věku odchodu do důchodu. (Doleželová 2007)

Český statistický úřad uvádí míru zaměstnanosti ve věkových skupinách 55–59 let, 60–64 let a více než 65 let. Tento ukazatel se u všech tří zmíněných skupin od r. 2001 do r. 2008 zvyšoval, v roce 2009 zaznamenal z důvodu dopadů světové ekonomické krize mírný pokles. Více můžeme vyčíst z následující tabulky.

Zaměstnaní a míra zaměstnanosti podle věkových skupin

v tis. osob, v %, v p.b.

	2001 4.Q	2005 4.Q	2008 4.Q	2009 4.Q	Rozdíl		
					4.Q09-4.Q01	4.Q09-4.Q05	4.Q09-4.Q08
Zaměstnaní							
Celkem 15+ let	4 738,6	4 803,7	5 033,5	4 927,3	188,7	123,6	-106,2
55–59	350,4	486,3	514,2	499,5	149,1	13,3	-14,6
60–64	89,8	131,4	191,2	179,7	90,0	48,4	-11,5
55–64	440,2	617,7	705,4	679,3	239,1	61,6	-26,1
Míra zaměstnanosti							
Celkem	55,2	54,9	56,1	54,6	-0,6	-0,4	-1,5
55–59	52,1	62,3	67,2	65,5	13,4	3,2	-1,7
60–64	18,4	22,0	27,1	25,0	6,6	2,9	-2,2
65+	3,8	4,0	4,6	4,9	1,1	0,9	0,3

Zdroj: ČSÚ

Vyšší ohroženost nezaměstnaností u starších osob je způsobena několika faktory

- 1) blízkost věku odchodu do důchodu: laicky řečeno zaměstnavatel raději najme někoho mladšího, kterého zaškolí do provozu a on mu následně zůstane ve firmě třeba 20 let, než aby investoval finanční prostředky do zaškolení starší osoby, která za pět let odejde do důchodu, načež si bude muset hledat opět někoho jiného
- 2) stereotypy a předsudky zaměstnavatelů: časté předsudky ohledně seniorů jsou například ty, že ve svém věku už se špatně učí novým věcem, trpí sníženou pamětí, případně vůbec nižší inteligencí, navíc nemají o práci takový zájem jako tzv. „mladá generace“
- 3) často neaktuální, a tedy málo žádané vzdělání starších osob: především neznalost práce s výpočetní technikou a jazyková nevybavenost
- 4) malá rozšířenost flexibilních forem práce, které by mohly vyhovovat osobám se zhoršeným zdravotním stavem
- 5) v neposlední řadě také nedostatečná motivace starších osob pracovat

1.2. Nezaměstnanost

Liberalistická a neoklasická ekonomie pohlíží na nezaměstnanost jako na dobrovolnou volbu jedince, naproti tomu Keynes a další ekonomové připouští existenci tzv. „vynucené nezaměstnanosti“, která je nedobrovolná a která je způsobena nedostatečnou výší efektivní poptávky po práci. Mezi nezaměstnanými staršími osobami se objevuje část, která je nezaměstnaná dobrovolně, tzn. nemá zájem pracovat, protože by si pohoršila s příjmem oproti minulému zaměstnání (toto se týká především skupiny lidí s vyšším příjmem) nebo se naopak spokojí s výší dávek v nezaměstnanosti (skupina lidí s nižším příjmem), a současně část, která je nezaměstnaná nedobrovolně, tzn. i přes svou snahu nemůže nalézt práci, protože je zaměstnavateli odmítána (z výše uvedených důvodů) (Doleželová 2007).

Je v zájmu společnosti, aby starší osoby byly zaměstnatelné, aby vůbec chtěly pracovat a aby trh práce nabízel této skupině vhodné pracovní příležitosti. Proto se politici ve většině vyspělých zemí snaží kromě obecných opatření na zvýšení zaměstnanosti osob zavádět také opatření, která usnadní vstup na trh práce právě osobám starším padesáti let. Mezi opatření, která jsou cílena přímo na starší osoby patří například daňové úlevy, vzdělávací poukázky, placená i neplacená dovolená na vzdělávání a velmi důležitá je také finanční stimulace rekvalifikací. Téměř 80 % zaměstnavatelů připustilo, že by věnovali více pozornosti vzdělávání starších osob, pokud by dostávali dotace na jejich školení (Markent 2006).

V posledních několika letech lze navíc sledovat v nezaměstnanosti velmi negativní trend, při kterém dochází k prodlužování průměrné doby nezaměstnanosti, zvláště u lidí nad 50 let věku. Přitom dlouhodobá nezaměstnanost má na lidský život několikanásobně horší dopady než nezaměstnanost krátkodobá. Dlouhodobá nezaměstnanost vyvolává sociální, psychické a zdravotní dopady na nezaměstnaného jedince a zároveň má velmi negativní efekt v rámci celé širší společnosti. Mezi další nepříznivé účinky dlouhodobé nezaměstnanosti patří především pokles životního standardu nezaměstnané osoby, růst tenze v rodinném kruhu i v ostatních interpersonálních vztazích, dále deprese, ztráta motivace a pocit bezmocnosti, sociální izolace a další jevy, které navíc dále přispívají ke špatnému postavení na trhu práce, a dlouhodobou nezaměstnaností postižená osoba se tak ocitá v začarovaném kruhu. Vyjmenované jevy, které významně ovlivňují kvalitu života nezaměstnaného jedince, jsou z velké části identické i pro

seniora dosahujícího důchodového věku a odcházejícího ze zaměstnání do důchodu. V některých případech mohou výše vyjmenované účinky nezaměstnanosti nastartovat vývoj, který u nezaměstnané osoby může vést i k sociálně patologickým jevům, jako je například nadužívání alkoholu, hypnotik, analgetik, krize ve vztahu k autoritám apod. Kromě výše zmíněných dopadů má dlouhodobá nezaměstnanost i prokazatelný negativní dopad na fyzické zdraví jedince (Svoboda, Dvořáková 2010).

1.3. Mezinárodní dokumenty k zaměstnanosti seniorů

Mezinárodní veřejnost si je vědoma problémů, které plynou ze stárnutí populace v rozvinutých zemích a také toho, že jedním z možných řešení této situace je podpora aktivního stárnutí a zaměstnanosti seniorů. Proto se této podpoře už poměrně dlouho kromě národních vlád věnují i mezinárodní organizace, jako je například OSN nebo Evropská unie.

První mezinárodní rezolucí na téma stárnutí byl tzv. Vídeňský mezinárodní akční plán pro stárnutí (Vienna International Plan of Action on Ageing) z roku 1982, který vznikl na půdě OSN. Vládám doporučoval eliminovat věkovou diskriminaci, zajistit starším pracovníkům přístup ke vzdělávání, podporovat aktivní stárnutí a postupný odchod do důchodu, tedy principy, které zůstávají platné dodnes.

Celkem zahrnoval 62 doporučení pro kroky zaměřené na výzkum, sběr a analýzu dat, výcvik, vzdělávání a opatření v těchto odvětvích:

- Zdraví a výživa
- Ochrana starších konzumentů
- Bydlení a životní prostředí
- Rodina
- Sociální zabezpečení
- Zabezpečení příjmu a zaměstnání
- Vzdělávání

Dalším dokumentem jsou tzv. Zásady OSN pro seniory, které byly přijaty Valným shromážděním OSN dne 16. prosince 1991. Rok 1999 pak byl vyhlášen prvním

Mezinárodním rokem seniorů, jehož mottem se stalo „za společnost pro všechny věkové kategorie“. Podle tehdejšího generálního tajemníka OSN Kofi Annana by taková společnost neměla karikovat starší občany jako pacienty nebo penzisty, ale měla by je naopak vidět jako ty, kteří zároveň přispívají k rozvoji a mají z něho také prospěch. Společnost pro všechny věkové kategorie je podle něj zavázána vytvořit podmínky ke zdravému životnímu stylu pro všechny (Informační centrum OSN v Praze online, www.osn.cz).

Jedním z prvních dokumentů Evropské komise k této problematice je K Evropě pro všechny generace – podpora prosperity a mezigenerační solidarity (Towards a Europe for All Ages - Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity) z roku 1999. Doporučuje rozvoj celoživotního vzdělávání a flexibilních forem práce, revizi daňových a dalších finančních stimulů, které by motivovaly starší zaměstnance přijmout nabídky práce či se zapojit do vzdělávání, zavedení postupného odchodu do penze a vytvoření programů zabývajících se věkovou diskriminací. Později EK doporučila také podporu aktivního stárnutí.

1.4. Změny v důchodovém systému

1.4.1. Zvyšování věku pro odchod do důchodu

Jednou z politik, kterými se snaží politici vyspělých zemí bojovat proti důsledkům plynoucím ze stárnutí populace, je postupné zvyšování věku pro odchod do důchodu. Tato politika, která je předpokladem úspěšných reforem důchodových schémat, musí však být současně kompenzována poptávkou pracovního trhu po starších pracujících, jinak dojde pouze k nárůstu nezaměstnanosti v této věkové skupině. Ta ale v celoevropském měřítku chybí (OECD 2006, Baštýř 2007).

V České republice budou v roce 2012 muži odcházet do důchodu ve věku 62 let a ženy ve věku 57–61 let v závislosti na počtu narozených dětí. Tento věk se podle pravidel připravovaných v současné době bude postupně zvyšovat a rozdíl mezi muži a ženami se budou zmenšovat. Pro muže a ženy narozené v roce 1977 bude platit jednotný věk odchodu do důchodu, a to 67 let. Pro osoby narozené později se za každý rok po r. 1977 budou připočítávat dva měsíce věku

odchodu do důchodu. Např. člověk narozený v roce 1979 tak bude moci řádně odejít do důchodu v 67 letech a čtyřech měsících, člověk narozený v roce 1984 v 68 letech a dvou měsících.

Ve Švédsku je věk odchodu do důchodu v současné době nastaven na 65 let. Při průměrném věku dožití u žen 83 let a u mužů 78 let to znamená, že Švédové tráví v důchodu značnou část svého života – u mužů průměrně 13 let, u žen dokonce celých 18 let (Hartley 2011).

Ve Velké Británii odchází muži v současné době do důchodu v 65 letech a ženy mezi 60 a 65 lety. Podle reformy z r. 2011 dojde ke sjednocení a posunutí o jeden rok, to znamená, že všichni senioři budou odcházet do důchodu v 66 letech.

S posunováním hranice pro řádný odchod do důchodu se dá očekávat postupný nárůst počtu předčasných odchodů do důchodu. Předčasný odchod do starobního důchodu je individuální strategií každého člověka, pomocí níž se chce vyhnout nezaměstnanosti, nebo také firemní politikou, jak se „zbavit“ starších zaměstnanců (Vidovičová 2006). Někteří lidé volí také raději odchod do invalidního důchodu, pokud k tomu mají možnost, než další zaměstnání.

1.4.2. Změny v důchodovém systému ČR

Změnám popsaným v předešlých kapitolách se samozřejmě nevyhne ani Česká republika, a proto i česká vláda provádí změny v důchodovém systému.

V roce 1996 začaly v důsledku demografických změn výdaje důchodového systému převyšovat příjmy a konec 90. let byl ve znamení jeho stálé nerovnováhy (Vidovičová 2006). Aby se zabránilo kolapsu důchodového systému, muselo dojít k jeho úpravám. Mezi základní kameny těchto úprav patřilo postupné zvyšování věku odchodu do důchodu. Zároveň se politici snažili zvýšit motivaci seniorů zůstat ekonomicky aktivními co nejdéle, a to především pomocí redukce procentní výměry trvale kráceného předčasného starobního důchodu a naopak zvýšením procentní výměry starobního důchodu za výdělečnou činnost po dosažení důchodového věku.

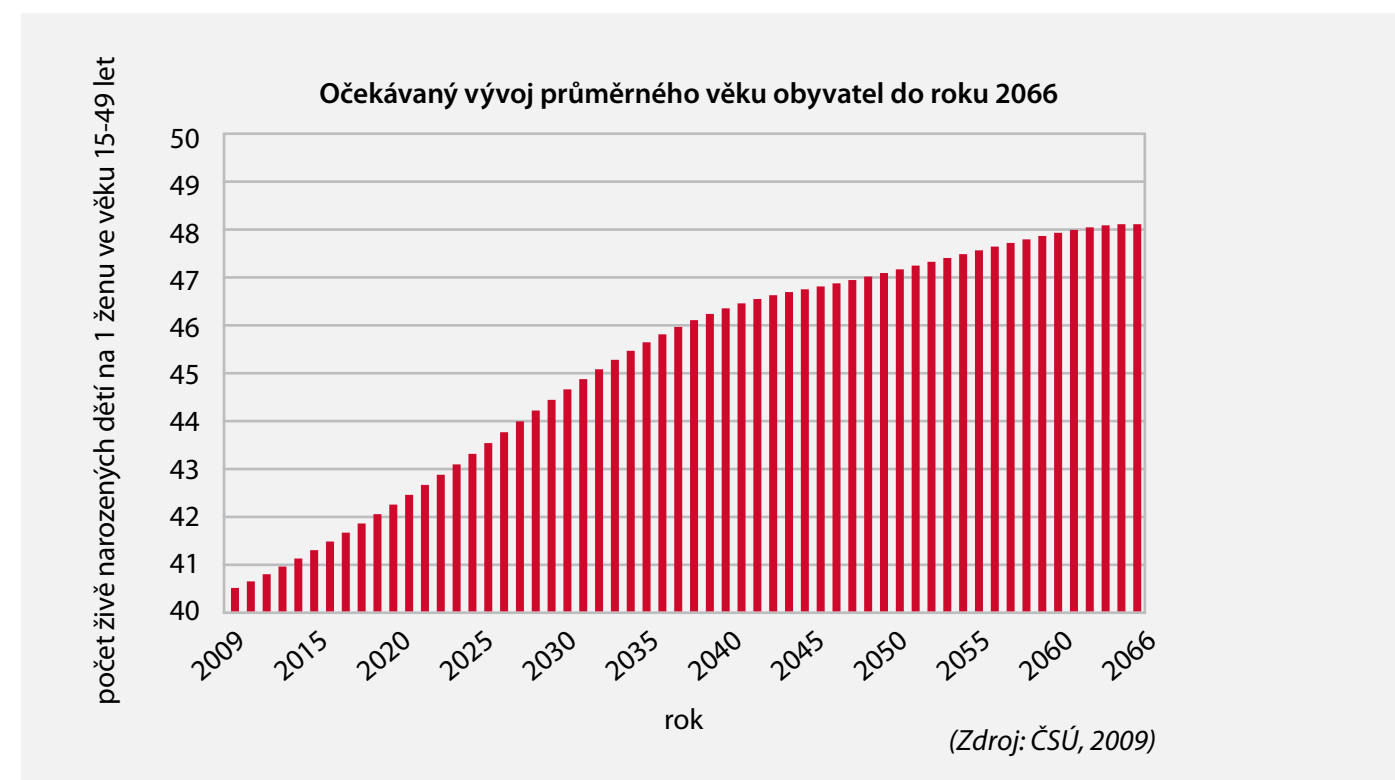
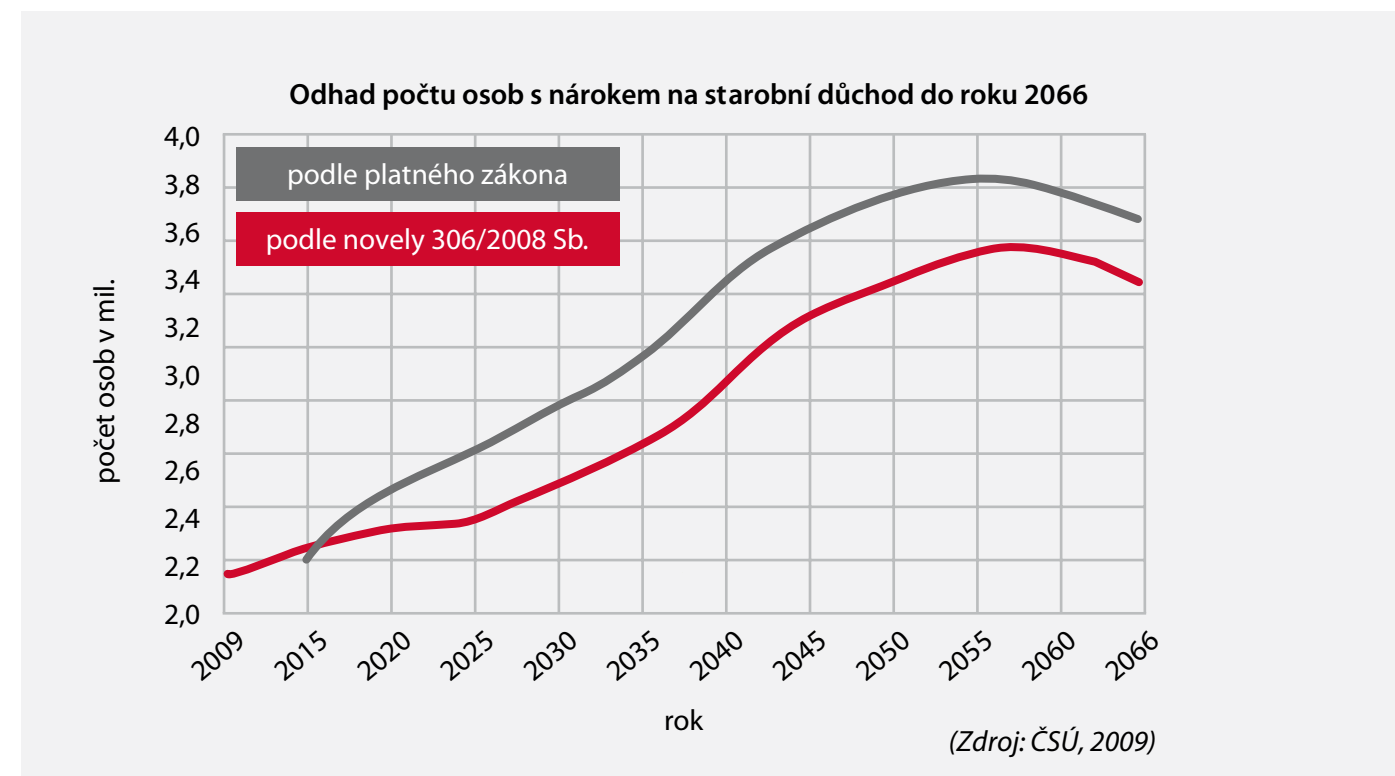
Díky těmto změnám v důchodovém systému provedeným v posledním desetiletí se ekonomická aktivita osob starších 50 let skutečně zvýšila. Míra nezaměstnanosti u osob ve věku 50–60 let je však i nadále trvale nadprůměrná. U osob starších 60 let byla nezaměstnanost naopak nízká, zvláště u žen. Je to dáno tím, že ženy v tomto věku již ve většině případů pobírají starobní důchod. Uchazeči o práci starší 50 let tvořili k 1. pololetí roku 2006 26,5 % všech osob registrovaných na úřadech práce. Potvrdil se také trend popsany výše, a to že nezaměstnané osoby starší 50 let mají vyšší tendenci k dlouhodobé nezaměstnanosti (statisticky za dlouhodobou nezaměstnanost považujeme nezaměstnanost trvající bez přerušování jeden rok a více).

Novelizace zákona o důchodovém pojištění z roku 2001 a 2003 dále přerušily trend častého využívání předčasného odchodu do důchodu. I přesto, že v České republice v roce 2004 odešla do předčasného důchodu třetina osob, v mezinárodním srovnání využívání předčasného důchodu patří Česká republika k zemím, kde je tato možnost využívána v menším rozsahu. Průměrný věk odchodu do důchodu byl v roce 2004 u mužů jen o čtyři desetiny roku nižší než je zákonem stanovená hranice důchodového věku (u žen byl tento věk o šest desetin roku nižší než zákonem daný věk). Přes poměrně menší rozsah využívání předčasného odchodu do důchodu by však situace v České republice neměla být vzhledem k mezinárodnímu srovnání považována za neproblematickou. Výsledek srovnání spíše svědčí o rozšířenosti využívání předčasného odchodu do důchodu v ostatních evropských zemích a o celkově neúspěšné politice udržet starší osoby v pracovní aktivitě déle (Doleželová 2007).

Na grafu 3 můžeme vidět projekci Českého statistického úřadu zabývající se počtem osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066. Vidíme předpoklad značného nárůstu počtu těchto lidí. Jestliže v současné době hovoříme o více než 2 milionech seniorů s nárokem na důchod, v horizontu padesáti let by se toto číslo mělo zvýšit v závislosti na platné legislativě buď o 1,2 milionu, nebo dokonce o 1,7 milionu osob.

Pro doplnění můžeme věnovat krátkou pozornost i grafu 4, který znázorňuje očekávaný vývoj průměrného věku obyvatel do roku 2066. Jestliže dnes je průměrný věk obyvatel České republiky 41 let, Český statistický úřad očekává jeho navýšení

do roku 2066 na 48 let, což znamená již zmíněný problém v důchodovém systému České republiky, jelikož značně poklesne počet ekonomicky aktivního obyvatelstva.

1.5. Podmínky k ekonomické aktivitě seniorů a vládní dokumenty ji podporující

Vytvoření vhodných podmínek vedoucích k tomu, aby se ekonomická aktivita osob starších 50 let stala zažitou normou jak na straně zaměstnavatelů, tak zaměstnanců je úkolem veřejné politiky, která by tomuto tématu měla věnovat zvýšenou pozornost. Míra ekonomické aktivity starších osob může být ovlivněna nastavením politiky stárnutí populace, která se zabývá důsledky demografických změn napříč společnostmi, důchodové politiky a politiky pracovního trhu a zaměstnanosti. Proto jsou pravidelně zpracovávány zprávy pojednávající o situaci v důchodovém systému a vypracovávány programy pro zlepšení podmínek pro osoby starší 50 let.

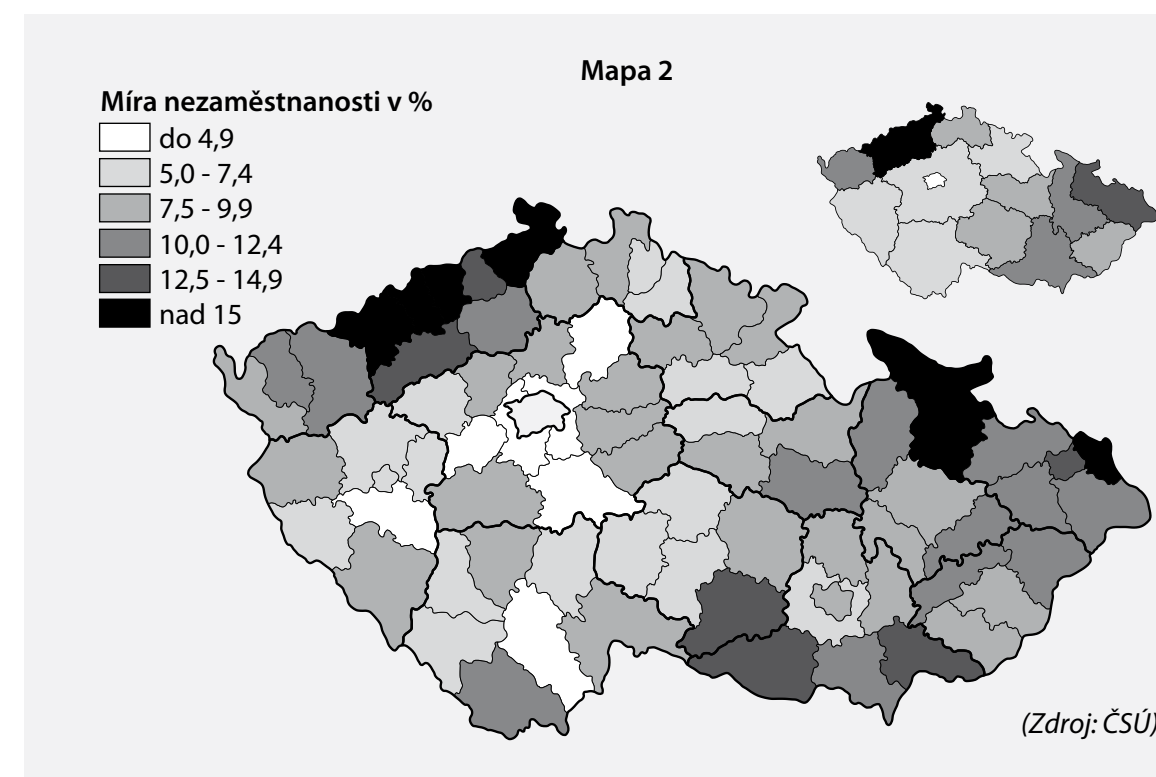
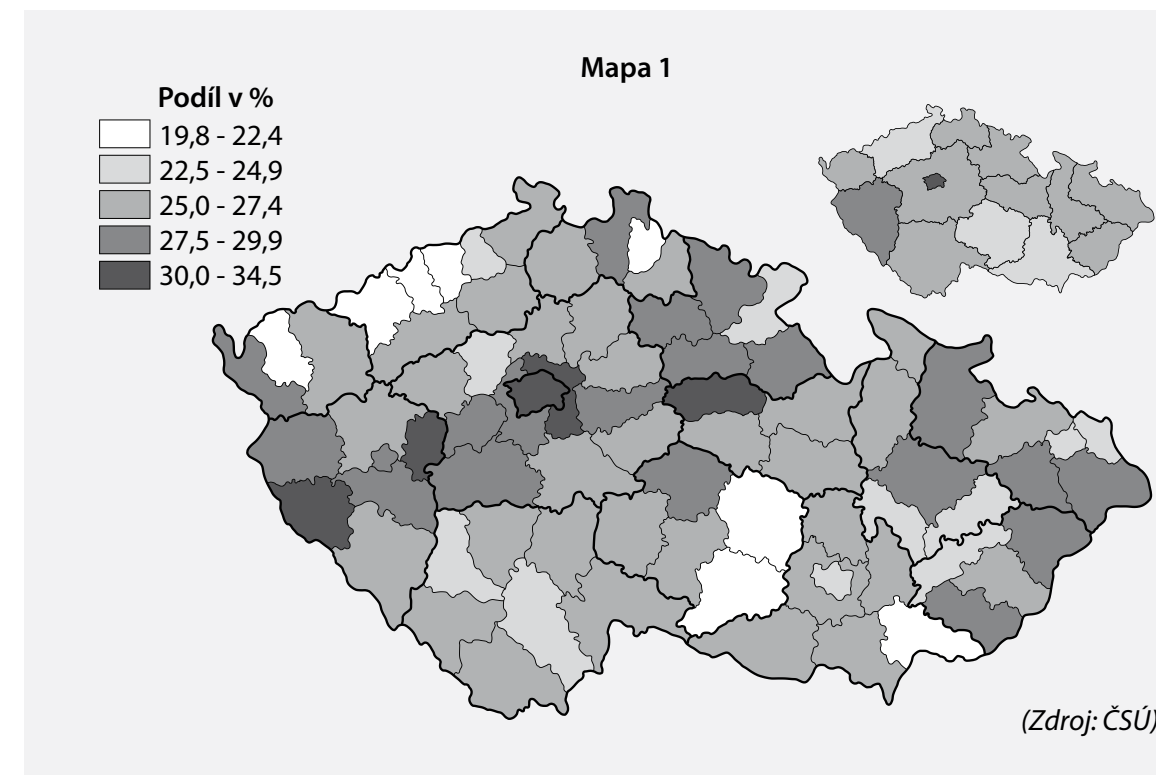
Národní program přípravy na stárnutí z období let 2003–2007 si dal za cíl zamezit diskriminaci z důvodu věku, poskytnout starším pracovníkům lepší možnosti změny kvalifikace, podporovat adaptabilitu, pružnost a inovace na pracovišti, reflektovat potřeby starších pracovníků při modernizaci vzdělávacího a kvalifikačního systému, (tj. zefektivnit systém rekvalifikací a celoživotního vzdělávání) a rozvíjet flexibilní formy práce. Jedním z cílů MPSV bylo samozřejmě také zavedení postupného odchodu do důchodu (Doleželová 2007).

V ČR jsou dle zákona uchazeči o práci starší 50 let řazeni mezi skupiny, které potřebují zvýšenou péči při zprostředkování zaměstnání. Jinak však zákon o zaměstnanosti ani zákoník práce neřeší nijak explicitně postavení starších pracovníků na trhu práce.

Opatření vedoucí ke zvýšené ekonomické aktivitě starších osob se začínají objevovat v Národních akčních plánech (NAPZ) zaměstnanosti ČR až od roku 2001. Mezi priority NAPZ patří podpora aktivního stárnutí, rekvalifikace v oblastech počítačové a funkční gramotnosti a úsilí podněcovat zaměstnavatele k zaměstnávání starších osob pomocí vhodných nástrojů (Doleželová 2007).

Na mapě 1 můžeme pozorovat regiony České republiky s různým podílem osob starších 50 let na celkovém počtu nezaměstnaných. Největší podíl můžeme pozorovat především v Praze a Plzeňském kraji, kde podíl dosahuje více než 30 %. Zajímavé je, že porovnáme-li regiony podle celkové nezaměstnanosti a podílu na nezaměstnanosti osob starších 50 let (mapa 1 a 2) podle údajů z roku 2006, většinou se nejedná

o stejné kraje. Právě Praha a Plzeňský kraj patří mezi regiony s nejnižší nezaměstnaností, zatímco kraj Ústecký a Jihomoravský vykazuje vysoká procenta nezaměstnanosti, ale v ní nízký podíl osob nad 50 let. Musíme si tedy uvědomit, že v České republice se nejedná pouze o kraje, které dlouhodobě trpí vysokou mírou nezaměstnaných, ale i kraje s nezaměstnaností do 4,9 %, mezi něž patří právě Praha.

1.6. Činnost úřadů práce v ČR

Zaměstnanci starší 50 let, kteří v posledních 5 letech změnili pracovní místo, deklarují, že jim úřad práce při hledání zaměstnání nepomohl. Třetina osob ho vůbec nekontaktovala a pro čtyři pětiny z těch, kteří ho kontaktovali, nebyly služby úřadu práce přínosné. Nejčastější důvody k nespokojenosti byly, že jim úřad práce nenabídl žádné pracovní místo, a pokud nabídl, bylo nevyhovující (Markent 2006).

Spokojenost nevyjádřili senioři ani s rekvalifikačními programy, které by přitom měly být jedním z nejúčinnějších prostředků, jak zlepšit jejich postavení na trhu práce. Kombinace nedostatečnosti rekvalifikačních programů a nezájmu starších osob o ně vede k neúčinnosti tohoto nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. Aby bylo účinné a vedlo ke skutečnému zlepšení situace seniorů, musí opatření vedoucí ke zvýšení kvalifikace starších osob postihnout všechny aktéry: motivovat starší osoby ke vzdělávání, přimět zaměstnavatele, aby věnovali vzdělávání starších pracovníků větší pozornost, a zvýšit cílenost rekvalifikačních úřadů práce.

1.7. Flexibilní formy práce

Průměrný věk ukončení ekonomické aktivity na trhu práce je silně ovlivněn i možností odejít do předčasného důchodu. Jeho časté využívání je způsobeno nedostatečnou možností pro postupný odchod do důchodu nebo využíváním flexibilních forem práce, prostřednictvím nichž by si starší osoby mohly volit pracovní zátěž dle svých individuálních preferencí a fyzických a psychických sil. Zaměstnávání na částečnou pracovní dobu však znamená pro zaměstnavatele vyšší náklady, a proto mezi zaměstnavateli přetrvává preference plných úvazků (Ghent, Allen, Clark 2001).

Zákon neumožňuje postupný odchod do důchodu, při němž by se příjem starší osoby skládal poměrně ze mzdy a z dávek sociálního zabezpečení. Flexibilní pracovní doba, tj. zkrácená pracovní doba nebo částečný úvazek, není v České republice příliš častý jev. Jen necelá 4 % zaměstnaných osob ve věku 50–54 let pracují na částečný úvazek, ve věku 55–59 let je to 6 %, v nejstarší věkové skupině 60–64 let pak 25 %. Kotrusová (2007) vysvětluje, že pracující v předdůchodovém věku se snaží udržet plný úvazek

nebo odejít do předčasného důchodu, protože výše příjmu před odchodem do penze se příznivě odrazí ve výši starobního důchodu.

Umožnit pracovníkům v předdůchodovém věku přechod na kratší pracovní dobu bez nepříznivého vlivu na výši budoucího důchodu se může jevit jako vhodné opatření. Dále bývá doporučován postupný odchod do důchodu, kde se příjem osoby skládá z určitého poměru mzdy a starobního důchodu. V zemích, kde bylo toto schéma nastaveno (např. Švédsko, Německo, Francie) však není o postupný odchod do důchodu velký zájem. Současně se neprokázalo, že by se v těchto zemích prodloužil pracovní život (Šlapák, Kotrusová 2007).

1.8. Stereotypy v pohledu na seniory

Se staršími osobami jsou spojovány mnohé kladné i záporné stereotypy. Mezi pozitivní vlastnosti patří loajalita k zaměstnavateli, spolehlivost, pečlivost a svědomitost, zkušenost a rozvaha při rozhodování a vzhledem k věku lepší schopnost vycházet s lidmi. Tyto pozitivní stereotypy zvýhodňují seniory především v konfrontaci se skupinou čerstvých absolventů, kteří nedisponují žádnými pracovními zkušenostmi. Naopak neochota osvojit si novou technologii, nedostatek adaptability, neschopnost se učit a pochopit nové nápady a nezájem o další vzdělávání patří k negativním stereotypům rozšířeným o seniorech, stejně jako tvrzení, že starší pracovníci mají problémy s pamětí a klesající inteligencí, že jejich schopnosti a pracovní výkon s věkem klesá, jsou méně kreativní, nezapadnou do mladého kolektivu nebo jen čekají na důchod a práce je v podstatě nezajímá (Doleželová 2007).

Marginalizované skupiny, mezi něž starší populace patří, jsou často terčem negativních přístupů a diskriminace. Mají tendenci k dlouhodobé nezaměstnanosti, která může vyústit k sociálnímu vyloučení (Mareš, Sirovátka 2003). Základem marginalizace a možného následného sociálního vyloučení starších osob z trhu práce je ageismus, neboli diskriminace na základě věku, kterou můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří (Vidovičová 2006).

Postoj zaměstnavatelů je determinantou ovlivňující zapojení starších osob na trhu práce. Časté jsou negativní postoje zaměstnavatelů vůči starším zaměstnancům

zakládající se na stereotypech o jejich nižší výkonnosti, adaptabilitě a flexibilitě. Výzkumy naznačují, že až třetina osob se v období deseti let před dosažením důchodového věku setkává s věkovou diskriminací a negativními přístupy na trhu práce (Vidovičová 2006).

1.9. Celoživotní vzdělávání jako prostředek ke zvýšení zaměstnanosti seniorů

Jedna z teorií může vysvětlit nezaměstnanost starších osob jako následek neatraktivní výše jejich lidského kapitálu. Nemají dovednosti a schopnosti, které trh práce poptává, (v současnosti např. znalost informačních technologií, znalost cizích jazyků) nezaměstnanost sama navíc vede k dalšímu snížení lidského kapitálu. Jak bylo popsáno výše, nezaměstnaná (a zvláště dlouhodobě nezaměstnaná) osoba se tak ocitá v začarovaném kruhu. Vzdělání je podle této teorie proto nejlepší investice do lidského kapitálu, která se v podobě výdělku navrátí (Becker 1993). Zejména celoživotní kontinuální vzdělávání plní preventivní funkci proti nezaměstnanosti (Mayhew, Rijkers 2004).

Dynamika technologického rozvoje je velká, takže se stárnutím populace dochází současně k nepřetržitému zastarávání vzdělání. V České republice je úroveň kvalifikace a dovedností u starších osob nízká v porovnání s mladšími generacemi. Nedostatek kvalifikace a neochotu se dále vzdělávat u starších zaměstnanců dokládají zaměstnavatelé (Markent 2006). Starší osoby jsou navíc ochotny rozšiřovat si znalosti ve svém oboru a věnovat se tomu, co již umí, nemají však zájem učit se vědomosti z kompletně nové oblasti, se kterou nemají žádné zkušenosti. Opět se ovšem jedná spíše o předsudek.

Míra zaměstnanosti roste s vyšším dosaženým vzděláním ve všech věkových kategoriích, výrazný rozdíl je zvláště u osob starších 50 let. Zatímco jen 32,6 % osob se základním vzděláním ve věku 50–65 let je zaměstnáno, míra zaměstnanosti vysokoškoláků ve stejné věkové skupině je 80 % (Doleželová 2007).

Ve statistikách celoživotního učení vykazuje Česká republika podprůměrné hodnoty v rámci EU. Jen 5,7 % osob ve věku 25–64 let ve výzkumu deklarovalo,

že se v průběhu posledních 4 týdnů účastnilo nějakého vzdělávání nebo školení (Eurostat, Life-long Learning 2005).

Účast na celoživotním vzdělávání je mizivá u lidí se základním vzděláním ve všech věkových kategoriích. Nejvíce se vzdělávají osoby s vysokoškolským vzděláním, avšak po 50. roce života podíl osob, které se vzdělávají, klesá jak u vysokoškoláků, tak u středoškoláků. Zaměstnané osoby se účastní vzdělávání ve všech věkových kategoriích nejvíce, méně osoby nezaměstnané a nejméně pak skupina ekonomicky neaktivních. U nezaměstnaných osob starších 50 let lze vyzorovat slabý zvyšující se trend v účasti na vzdělávání (Czesná 2006).

Největší vzdělanostní deficit starších osob panuje v oblastech informačních technologií a jazykové vybavenosti. Přitom 82 % osob starších 50 let ve výzkumu „Postoje starších zaměstnanců“ uvedlo, že by se v případě hledání nového místa byly ochotny naučit pracovat s počítačem, což příliš neodpovídá stereotypům, které jsou o seniorech šířeny. Jen 32 % seniorů ovšem uvedlo, že by se kvůli novému místu učilo nový jazyk (Markent 2006).

Zajímavé specifikum má jazykové vzdělávání seniorů ve Švédsku, protože zde značnou část populace tvoří přistěhovalci, kteří na potřebné úrovni mnohdy nezvládají švédštinu (Hartley 2011). Švédština je přitom logicky důležitým faktorem při hledání práce. Je otázka, zda tento typ problému čeká i ČR, protože struktura i množství imigrantů je zde zatím poněkud jiné, do budoucna se to ovšem může změnit.

Zaměstnavatelé preferují aktuálnost vzdělání a praxe. Mít vyšší kvalifikaci, odborné znalosti a dovednosti a lépe zvládat práci s počítačem a moderní komunikační technikou pak zaměstnavatelé označili jako nejdůležitější vlastnosti, které by zvýšily atraktivitu starší věkové skupiny (Markent 2006). Zaměstnavatelé sami ale nejsou ochotni investovat prostředky do vzdělávání zaměstnanců, kteří jsou v předdůchodovém věku, obzvláště u méně kvalifikovaných pracovníků (Doleželová 2007).

Zákon č. 72/2000 Sb., o investičních pobídkách (§ 1), stejně jako zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti (§ 111), umožňuje zaměstnavatelům žádat o hmotnou podporu na rekvalifikaci zaměstnanců. Neexistuje ale žádná právní úprava, která

by stimulovala zaměstnavatele ke vzdělávání starších zaměstnanců a proto pokud o to sami nemají zájem, pravděpodobně této možnosti nevyužijí v jejich prospěch.

Rekvalifikační a výcvikové programy jsou v kompetenci úřadů práce. I když nezaměstnané osoby starší 50 let v roce 2004 tvořily 22,4 % celkového počtu uchazečů o zaměstnání, jejich podíl v celkovém počtu rekvalifikovaných osob byl jen 9,9 % (Doleželová 2007). Cílenost rekvalifikačních programů na uchazeče o zaměstnání starších 55 let byla pětina v porovnání s uchazeči do 24 let. Snaha veřejné a sociální politiky o naplňování strategií aktivního stárnutí zde selhává. Dotázaní experti kritizovali nedostatek analýzy a vyhodnocení účinnosti rekvalifikací, což by měla být činnost spadající do agendy MPSV (Doleželová 2007).

1.10. Chtějí vůbec osoby starší 50 let pracovat?

Zvyšování věku pro řádný odchod do důchodu je velmi nepopulární politika. Čtyři pětiny obyvatel nesouhlasí se zvyšováním důchodového věku, téměř polovina z nich s ním pak nesouhlasí rozhodně (Doleželová 2007). Čím blíže má ale člověk k dovršení důchodového věku, tím později chce do důchodu odejít. To souvisí s uvědoměním si sociálního významu povolání a statusu „ekonomicky aktivního“ nebo smysluplného vyplnění dne (Rabušic, Vidovičová 2003).

Míra nesouhlasu s výrokem, že by osoba ráda opustila zaměstnání co nejdříve a uživala si důchod, roste také ruku v ruce se vzděláním. Osoby s vyšším vzděláním častěji opustit zaměstnání nechtějí. Naopak lidé se základním vzděláním, bez znalosti jazyků a práce s počítačem a manuálně pracující, se do důchodu těší (Markent 2006).

Světová zdravotnická organizace varuje před mýtem, že „starší lidé jsou všichni stejní“. Jak již bylo uvedeno, starší osoby tvoří velmi heterogenní skupinu, která zahrnuje osoby s rozdílnou úrovní kvalifikace, schopností a zkušeností, s odlišnou úrovní zdravotního stavu, fyzické a psychické výkonnosti a individuálními představami o své participaci v pracovním procesu. Proto nelze ani jednoznačně odpovědět na otázku v nadpisu této kapitoly.

**Bytová politika seniorů v České republice,
Spojeném království a ve Švédsku**

Senioři ve věku nad padesát let mají své zvláštní potřeby nejen ohledně zaměstnání, ale také ohledně bydlení. Opět se zde ovšem musí vzít v úvahu heterogenita této skupiny.

Přestože je bytová politika seniorů zaměřena na skupinu obyvatel starších padesáti let, je toto věkové vymezení v tematice bydlení jen těžko uchopitelné. Spíše než věková hranice se zde nabízí fáze života člověka, ve které přestává být zcela samostatný, která ovšem přichází pro každou osobu v jiném věku. V této fázi se také každý člověk nachází jinak dlouho a fáze samotná má různá stadia. Tato fáze začíná prostou potřebou přinést těžký nákup z obchodu a přes všechny přibývající nároky na okolí (přístupné bydlení s výtahem, nutná občasná výpomoc nebo dohled atd.) se překlání až do situace, kdy je třeba stálá medicínská péče. Tyto fáze závislosti na okolí jsou přítom na věku nezávislé. Někteří senioři se dožívají vysokého věku a umírají zcela samostatní, někteří naopak již v relativně nízkém věku potřebují rozsáhlou pomoc svého okolí.

2.1. Obecné trendy v bytové politice seniorů

Nejdůležitější otázkou bytové politiky seniorů je jak skloubit nezbytnosti, možnosti, inovace, potřeby a přání tak, aby sociální služby byly moderní, odborné, ale přitom laskavé a zároveň i realisticky budované, v pokud možno optimálním poměru mezi možnostmi (především finančními) na straně jedné a inovacemi, potřebami a přáními na straně druhé. Principiální je vědět, jaké sociální služby si lidé přejí, a jaké ve skutečnosti potřebují.

Obecný trend v politice bydlení pro seniory ve většině evropských zemí směřuje od zřizování velkých zařízení k zachování schopnosti seniorů zůstat co nejdéle ve vlastním bytě a pokud to již není možné, k zajištění individuálního bydlení nebo bydlení v malé komunitě. Důležitou složkou tohoto trendu je kromě hlediska ideového a etického také jeho rovina pragmatická a ekonomická, protože tyto druhy sociální péče o seniory jsou šetrnější nejen k lidem, ale i k finančním nárokům na své provozování. K hospitalizaci tedy dochází, především když senior potřebuje medicínské technologie a stále méně v případě, že potřebuje pouze péči. Proto se tato změna dotkla nejvýrazněji velkých domovů důchodců či

psychiatrických komplexů. Ve Velké Británii a Švédsku, ale i v dalších severovýchodních zemích byly tyto ústavy téměř zcela rozpuštěny a pacienti i budovy integrovány do organismu města (Lábus 2006).

Mezi hlavní příčiny vzniku závislosti seniorů na pomoci druhé osoby patří vytěsnění jedince z jeho přirozeného prostředí, tedy ze sociálních vazeb formovaných během celého předchozího života rodinou, okruhem přátel a zejména prostorem, v němž přebývá. Setrvání v přirozeném prostředí starým lidem zajišťuje emocionální i fyzické bezpečí, podporuje jejich sebevědomí a nabízí příležitosti ke smysluplným činnostem. Podpora setrvání starších lidí v jejich přirozeném prostředí a snaha o jejich stálou integraci v běžné populaci je v evropských zemích v současnosti stěžejním prvkem systému sociálních služeb pro tuto skupinu (Kubalčíková 2006).

V ČR zatím k rozvoji ambulantní a domácí péče dochází jen pomalu a v porovnání s Velkou Británií i se Švédskem zde zatím existuje nadbytek lůžek jak v sociálních, tak i zdravotnických zařízeních. Na přelomu milénia došlo v rámci Ministerstva práce a sociálních věcí ve spolupráci s britskými odborníky k přípravě systému akreditace sociálních zařízení, který by pomohl trend směřující od velkých zařízení k menším poskytovatelům péče prosazovat, avšak systém nakonec nebyl přijat a ČR tak stále patří k zemím s nejvyšším procentuálním zastoupením sociální ústavní péče a počtu nemocničních lůžek na obyvatele. Ústavy a nemocnice mají pak tendenci naplňovat své naddimenzované kapacity, a proto je velmi obtížné prosadit nové koncepce směřující k domácí péči (Lábus 2006).

Prioritou je péče o staré lidi v jejich vlastní rodině či bytě, avšak minimálně ve střednědobém horizontu bude třeba také péče institucionalizovaná (Lipner 2006). Trendem je totiž také dlouhodobě sílící nechuť seniorů k bydlení v bytě svých dětí, což koresponduje se sílící tendencí k plánování života v dvougenerační, resp. jednogenerační (po dospění dětí) domácnosti. Rozpadávání tradičních vícegeneračních rodin je v sociologii dnes již známým faktem. Dospělé děti nejsou zdaleka vždy schopny nebo ochotny péči pro své rodiče zajistit. Předvídatelé vědomí tohoto faktu je jednou z motivací seniorů hledat model bydlení nezávislý na jejich dětech.

Jak upozorňuje J. Knipe, problémem v bytové politice starších osob je rozpad rodin způsobený zvýšenou mobilitou zejména u mladších členů, a to jak v rámci jedné

země, tak i v kontextu evropském a globálním. To vede k větší závislosti seniorů na státní podpoře, což si dále vynucuje zvýšenou kontrolu služeb a propracovanější institucionální řešení celé situace. Pozornost je přitom ve Velké Británii zaměřena především na podporu svépomoci a sebeorganizace (Knipe 2011).

2.2. Co senioři považují za nejdůležitější?

Často nazíráme potřeby seniorů pohledem generace aktivního věku. Senioři proto nerozhodují o sobě, ale je o nich rozhodováno lidmi mladšími. Je proto důležité ptát se starších generací na jejich přání a potřeby tak, aby mohly zahrnovat všechny aspekty kvalitního a důstojného bydlení, mnohdy pro mladší osoby překvapivé.

Péče o seniory musí kromě hmotné, zdravotní a sociální složky zahrnovat také respekt k soukromí a důstojnosti. Důraz na soukromí se v průzkumech mezi seniory ukazoval jako nejdůležitější. Neznamená však nutně touhu být v bytě či pokoji sám, ale spíše vyjadřuje přání o uspořádání bydlení rozhodovat (Lipner 2006).

Z výzkumů však vyplynulo, že nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím spokojenost s mírou soukromí v rámci institucionalizované péče je počet lůžek v pokoji. Lidé, kteří bydlí v jedno a dvoulůžkových pokojích, hodnotí svou situaci výrazně lépe, než lidé, kteří musí své „doma“ sdílet s více než jedním dalším člověkem (Lipner 2006).

Touha po respektování soukromí v zařízení péče pro seniory (a stejně tak vysoká preference touhy po životě a péči ve vlastním bytě, nikoli v bytě svých dětí) vypoovídá spíše o potřebě vlastní důstojnosti, o potřebě mít své místo, kde mohu být doma, odkud mohu odcházet a kam se mohu kdykoli vracet, a toto moje místo je mým privátem, mým územím, kde bych neměl být bez úcty k mé osobě vyrušován. V oblasti péče o seniory je tedy třeba uvažovat o takových formách, jež budou dostatečně variabilní a budou schopny rozšířit jak terénní pečovatelskou službu, tak i nabídku domovů se zvýšeným respektováním osobního soukromí. V každém případě se jedná o podporu možnosti nezávislého života (Lipner 2006).

Nezávislý život však neznamená život izolovaný. Při výstavbě zařízení sociální péče pro seniory bývá nedostatečně reflektována potřeba udržování sociálních

kontaktů, většinou se v těchto budovách nenacházejí místa pro setkávání s příbuznými nebo jinými lidmi „zvenčí“ (Lipner 2003).

V oblasti bytové politiky seniorů však není směřování od hromadných zařízení k individuální péči nezpochybnitelnou jistotou. Mnozí senioři mladým lidem nerozumí a možnost častého kontaktu s vrstevníky jejich sociální život obohacuje. Ne každá rodina také vytváří prostředí seniorům příznivé. Někteří senioři, kteří se sami bydlí ve větším zařízení obávali, byli následně s jeho službami a prostředím spokojeni, pochvalovali si především zlepšení a zintenzivnění sociálních kontaktů. V současné době se institucionální typ péče týká pouze asi 5 % osob starších 60 let, což znamená, že 95 % seniorů žije samostatně nebo ve vlastní rodině. Bude-li toto procento zachováno, lze předpokládat, že se vzhledem ke stárnutí populace absolutní počet seniorů využívajících institucionální typ péče zvýší. Je proto třeba počítat s nutností rozvoje především menších komunitních zařízení pro seniory s důrazem na respekt k soukromí, tedy k lidské důstojnosti (Lipner 2006).

Ve Švédsku žije v současné době v běžné zástavbě 93 % seniorů, a to jak v bytech uzpůsobených pro ambulantní péči, tak i v bytech obývaných staršími lidmi, kteří nemají na péči žádné specifické požadavky. Pro zemi je typická snaha seniorů zůstat co nejdéle ve vlastním bydlení, což je situace v evropských zemích běžná. Průzkumy ukázaly, že se senioři stěhují méně než mladí lidé a pokud, tak často v rámci stejné oblasti. Jen malá část seniorů je ochotna stěhovat se ke svým dětem (Hartley 2010).

Nežádanější zařízení sociální, resp. sociálně zdravotní péče by tedy mělo být komunitního charakteru, malé, se zajištěným soukromím, vzájemně komunikující s obcí, kde je umístěno, s možností krátkodobých i dlouhodobých návštěv příbuzných či přátel a respektující lidskou důstojnost obyvatel. Samozřejmostí by měla být variabilita, umožňující při zhoršování zdravotního stavu plynulou změnu péče na zdravotnický, případně hospicový typ bez nutnosti opustit svůj pokoj (Lipner 2006). Životní prostor seniorů musí být především přehledný a nenáročný na zdolávání bariér.

2.3. Druhy bydlení pro seniory

M. Lipner nabízí zjednodušené rozdělení několika druhů bydlení seniorů:

- Bydlení bez nároku na pomoc společnosti
 - Bydlení ve vlastním bytě
 - Bydlení v bytě dětí či jiných příbuzných
- Bydlení v rodině s nároky na ambulantní pomoc
 - Bydlení ve vlastním bytě
 - Bydlení v bytě dětí či jiných příbuzných
- Semifamiliární bydlení s parciální hospitalizací
- Trvale institucionalizované bydlení
 - Zařízení poskytující doplňkové služby (byty či domy s pečovatelskou službou, penzióny pro seniory atd.)
 - Zařízení poskytující i základní zdravotnickou péči
 - Zařízení s převahou medicínské péče (léčebna dlouhodobě nemocných, hospic atd.)

Jak již bylo řečeno, je a v budoucnu i nadále bude třeba rozvíjet všechny tyto druhy bydlení. Zároveň je při jejich výstavbě a modernizacích třeba dbát na požadavky jejich obyvatel, tedy samotných seniorek a seniorů, kteří zdůrazňují především touhu po soukromí a možnosti trávit svůj veškerý čas důstojně.

Důležité je zasazení ubytovacích prostor do kontextu obce tak, aby nedocházelo k sociálnímu vyloučení seniorů. Tato problematika je nejaktuálnější u těch druhů bydlení, které se pohybují mezi plnou samostatností, kde vyloučení hrozí jen málo a potřebou trvalé zdravotnické péče, kde se jistému omezení sociálních kontaktů nedá vyhnout (faktem je, že přesun např. do domu s pečovatelskou službou s sebou zpravidla přináší riziko zprerhání společenských vazeb seniora). Jedná se třeba o tzv. chráněné bydlení formou speciálně upravených bytů pro více seniorů v běžných bytových domech s heterogenní skladbou obyvatel. Například ve Vídni jsou do těchto bytů umísťováni stávající klienti rezidenční péče. Většina z nich se více osamostatnila a zlepšil se jejich celkový psychický i zdravotní stav (Kubalčíková 2006).

Zajímavou inspiraci v novém pohledu na druhy bydlení seniorů přináší zkušenost ze Stockholmu. Začaly zde být zřizovány tematické domovy pro seniory, což znamená, že si každý senior může vybrat domov podle skladby svých zájmů a dosavadních koníčků. Vznikají tak domovy zaměřené na kulturu, řemesla, informační technologie, tělesné aktivity, zahrádkářství, vaření či chování domácích zvířat (Hartley 2010).

2.4. Architektura a vlastnická struktura bydlení pro seniory

Jedním z dominantních témat bydlení seniorů je vhodná architektura. Zatímco v České republice je v této oblasti stále dominantním tématem otázka vyhovujícího rozvržení ústavů sociální péče, v severských zemích se hovoří hlavně o úpravách bytového fondu tak, aby v něm mohla být poskytována plná domácí péče. Pro novou bytovou výstavbu ve Švédsku je charakteristické, že se staví takové byty, které se dají v budoucnu snadno adaptovat na různé formy bezbariérovosti. Zhoršující se zdravotní stav uživatele bytu v důchodovém věku nebo postiženého nemusí tak být příčinou změny bydliště a vytržení z prostředí, na které je zvyklý (Lábus 2006).

Navrhování dobře fungujícího zařízení pro seniory je, kromě odborných znalostí, také věcí citu a empatie ke způsobu života jeho obyvatel. L. Lábus vznáší otázku: „k čemu vám budou všechny společenské místnosti, lékařské i pečovatelské vybavení domova důchodců, když se nemůžete nasídat doma, v pokoji zařízeném vlastním nábytkem a pozvat si do něho přítele i v době mimo ústavním řádem stanovené návštěvní hodiny?“ (Lábus 2006).

V České republice se této problematice již věnuje řada architektů a v oblasti stavby domů s pečovatelskou službou již došlo k realizaci několika zajímavých projektů menších komunitních ústavů. V oblasti bytové výstavby, která by podobně jako ve Švédsku umožňovala ambulantní péči ve vlastním bydlení seniora, však zatím Česká republika zaostává.

Zaměříme-li se na vlastnickou strukturu ubytovacích kapacit vyhrazených pro seniory, je v České republice stále dominantním vlastníkem veřejný sektor, nejčastěji obce. Například v Praze jsou obecní byty pro seniory určeny osobám starším 65 let, které mohou prokázat trvalý pobyt na území Prahy, problematickou bytovou situaci

a příjem ve výši minimálně 6000 Kč měsíčně. K dispozici má město 664 bytů s takovýmto určením a do září 2011 jich bylo seniorům přiděleno 383.

Ve Velké Británii došlo v posledních několika letech k převodu podstatné části bytového fondu obcí do vlastnictví neziskových organizací, které jako jediné mají nyní právo žádat o granty na výstavbu nových sociálních bytů. Jakkoliv hodnocení tohoto kroku není jednoznačné, neziskové organizace kombinující privátní právní formu se zajišťováním sociálních cílů, a přitom kooperující s příslušnou obcí, se ukazují jako vhodnější pronajímatelé sociálních bytů než obce (Lux 2010).

Jim Knipe dělí bydlení pro seniory ve Velké Británii podle vlastnické struktury do pěti kategorií:

- Obecní ústavní péče/Domy s pečovatelskou službou/Domovy pro seniory
- Bydlení poskytované místní správou
- Bydlení poskytované bytovými družstvy (nevládními organizacemi) – někdy sdílené vlastnictví
- Byty v soukromém vlastnictví určené k pronájmu
- Byty v soukromém vlastnictví obývané jejich majiteli - někdy vázány hypotékou

Základními principy bytové politiky jsou přitom práva seniorů na vlastní bydlení a soukromí. Snaha vyhnout se ústavní péči je ve Velké Británii téměř absolutní a týká se všech osob kromě těch, které byly odsouzeny k pobytu ve vězení (Knipe 2011).

2.5. Závěr

Jednoznačným trendem v nazírání na bytové nároky seniorů je postupný přesun důrazu pouze z fyziologických potřeb také na potřeby psychologické. Ukazuje se, že důraz na soukromí a důstojnost je u seniorů zcela zásadní, a je proto třeba přizpůsobit úvahy o rozvoji bytového fondu určeného seniorům právě těmto hodnotám. Zároveň je jasné, že počet osob, které potřebují bydlení s jistou formou péče, bude narůstat za situace, kdy tlak na veřejné rozpočty bude stoupat a veřejné zdroje na jejich výstavbu a údržbu tak budou klesat.

Vzdělávání osob 50 +

3.1 Úvod

V současné době je již dávno překonaná myšlenka, že vzdělávání je časově omezeno a je ukončeno obdobím našeho mládí. Jedná se o celoživotní proces, který by měl být zpřístupněn co nejširší vrstvě společnosti – a tedy i seniorům. V rámci politiky aktivního stárnutí je vzdělání oblastí, která je klíčovým prvkem ovlivňujícím konkurenční schopnost seniorů na trhu práce a majícím vliv na jejich ekonomickou aktivitu. Zároveň je také dokázáno, že vzdělávání přispívá ke zvyšování kvality volnočasových aktivit a lze jej považovat za faktor pozitivně ovlivňující kvalitu života vůbec (MPSV 2008).

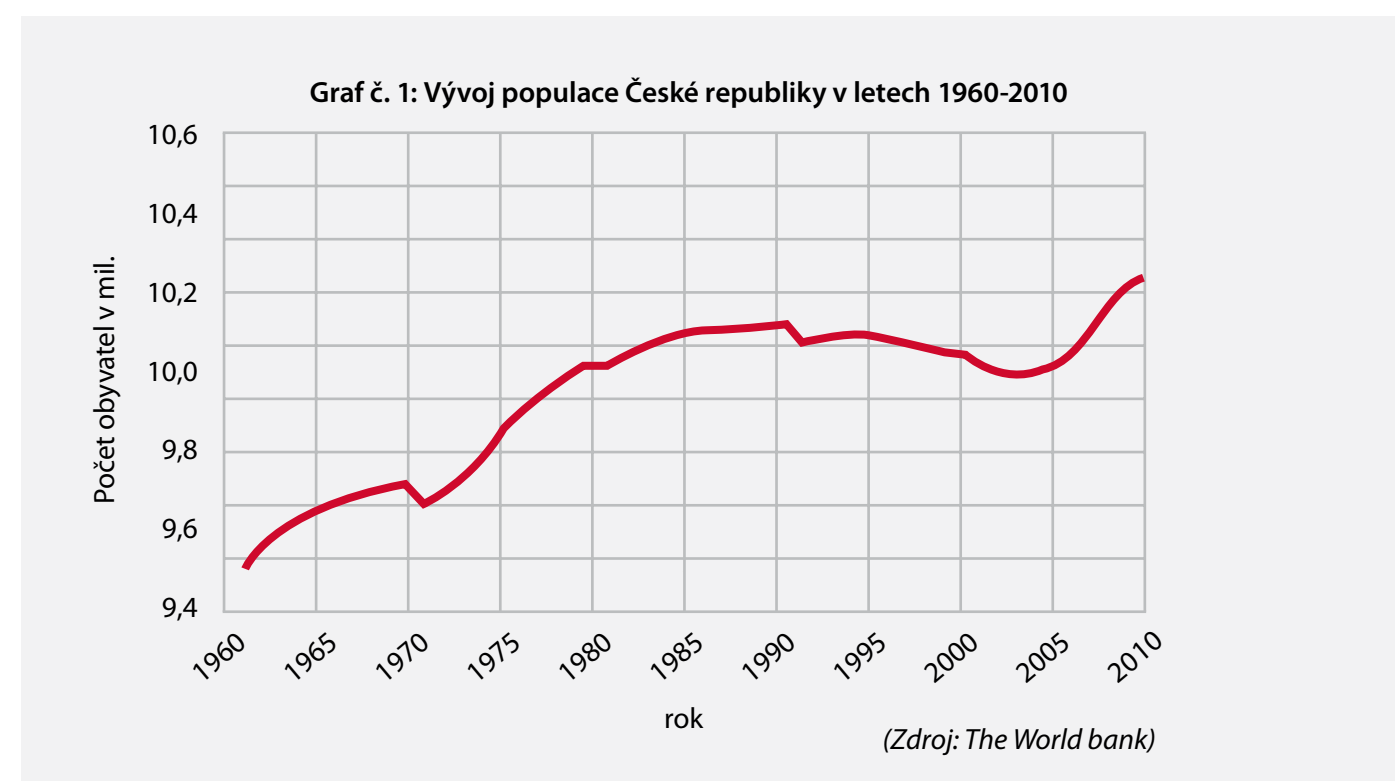
Motivace seniorů ke vzdělání jsou jiné než u lidí v aktivním věku. Lze hovořit o snaze o udržení psychické a sociální aktivity, snížení pocitu osamocení, sociální integraci, udržování soběstačnosti, naplnění osobních zájmů či uskutečnění toho, co lidé nestihli v dobách své ekonomické aktivity. Společným jmenovatelem bývá snaha věnovat se oboru, o který jedinec projevoval zájem už v minulosti, ale vývoj jeho životní dráhy mu z nejrůznějších důvodů neumožnil se tomuto tématu intenzivněji věnovat (Machalová 2006). Vzdělávání seniorů je zároveň prostředkem, jak docílit zvýšení know-how této skupiny v oblasti tzv. nových technologií a zvýšit tak jejich konkurenceschopnost a šanci na uplatnění na pracovním trhu.

Otázce aktivního stárnutí a oblasti vzdělávání se v současné době věnuje velká pozornost také na úrovni Evropské unie. Evropská unie vyhlásila rok 2012 Evropským rokem Aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Hlavním cílem je primárně zvýšit informovanost mezi občany EU o této problematice a přijmout skutečnost, že se obyvatelé Evropy dožívají vyššího věku a zůstávají díky dobrému zdravotnímu stavu déle aktivní. Dalším z cílů je také apelovat na mezigenerační solidaritu, která je velmi důležitá ve společnosti se stále zvyšujícím se podílem seniorů. V oblasti vzdělání jsou právě senioři často viděni v očích mladších ročníků jako ti s nedostatečným vzděláním a přirozeně ztrácejí svoji konkurenceschopnost v porovnání s mladšími generacemi na trhu práce. Evropský rok si klade za cíl tuto nerovnost snížit (EUROPA 2012).

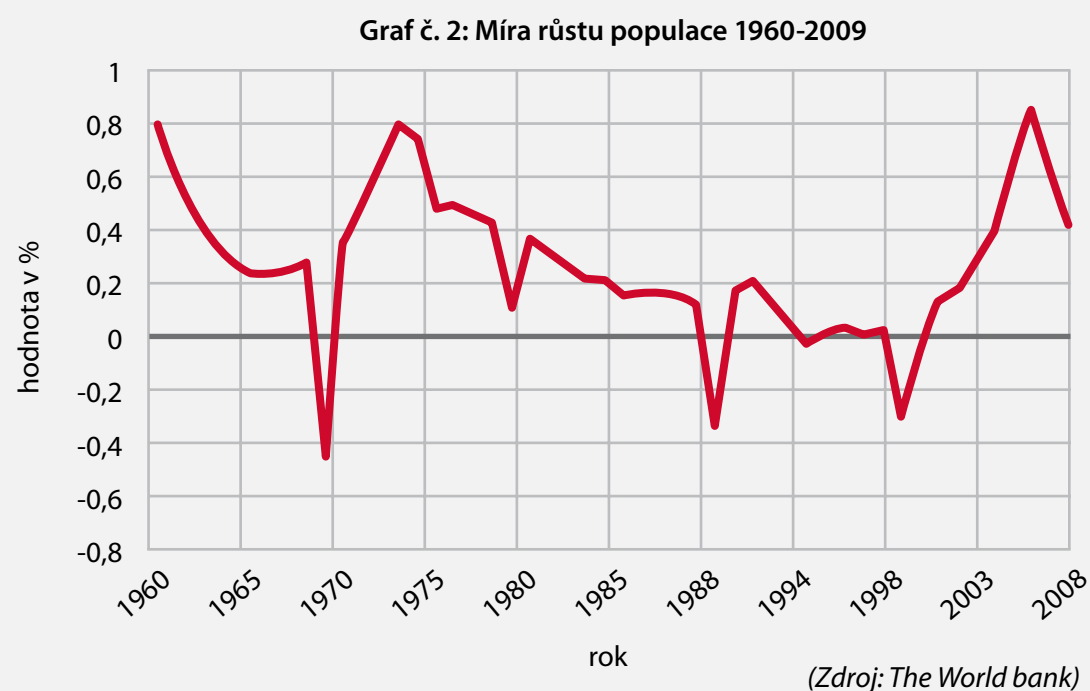
3.2 Česká republika

3.2.1 Demografický vývoj

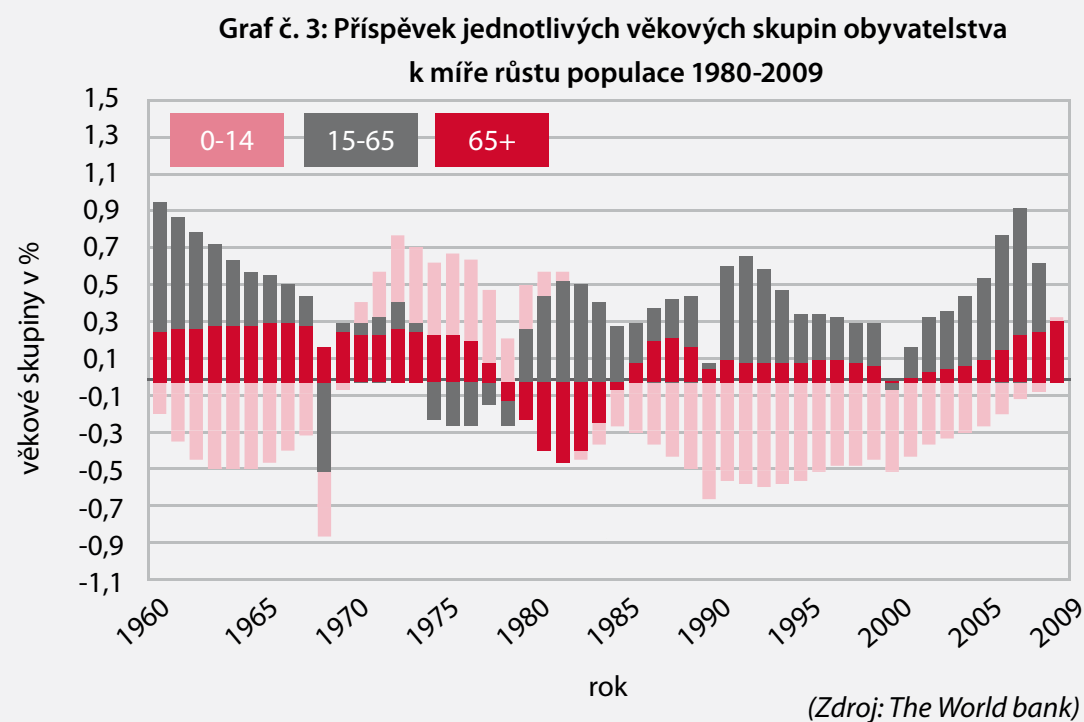
V roce 2010 měla Česká republika 10,52 mil. obyvatel. Vývoj české populace však nebyl tak jednoznačný jako v dalších dvou srovnávaných zemích. Na rozdíl od Velké Británie a Švédska se počet obyvatel České republiky po celá 90. léta snižoval. Zvrat v tomto trendu nastal v roce 2002, kdy „silný ročník 70“ začal zakládat rodiny a přirozený úbytek vystřídal přírůstek obyvatelstva. Vývoj velikosti populace je patrný na grafu č. 1.

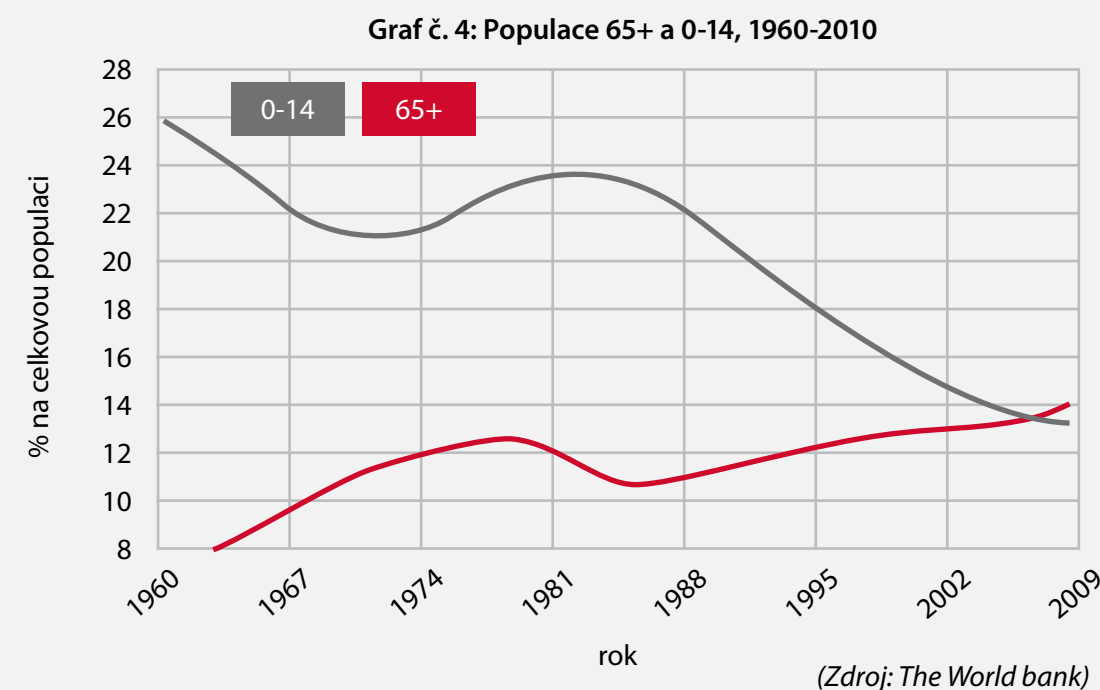
Graf č. 2 dokumentuje vývoj meziroční míry růstu populace za posledních 50 let. Z grafu je zřejmé, že trend úbytku obyvatelstva začal již v roce 1973, kdy meziroční míra přírůstu obyvatelstva dosáhla svého maxima 8 %, a abstrahujeme-li se od neočekávaných šoků klesala až na do roku 2000 na hodnotu -4,7 %. Dále jsou z grafu evidentní dvě významné události v české historii. Jako první je to rok 1968, kdy značná část české populace emigrovala do zahraničí, což se projevilo jako strmý pád míry růstu populace z hodnoty 1,9 % v roce 1968 na -6,5 % v roce 1969. Druhou je rok 1989, tedy Sametová revoluce, kdy byl výsledek (z pohledu dopadu na vývoj obyvatelstva) úplně stejný, a to pokles míry růstu z 0,09 % v roce 1989 na -5,2 % v roce 1990.

Meziroční míra růstu obyvatelstva je údaj jako takový pro naše potřeby v podstatě nic neříkající. Důležité je jakým způsobem k růstu populace dochází, zdali zvýšenou porodností nebo prodloužením střední délky života. Jinými slovy je důležité se zaměřit na to, jak jednotlivé věkové kategorie přispívají k meziroční míře růstu populace. To vidíme na grafu č. 3.

Graf č. 4 popisuje vývoj podílu věkových skupin 0–14 a 65+ na celkové populaci. Je nesporné, že česká populace stárne. Ještě více alarmující je, že podíl věkové skupiny 65+ na celkové populaci je od roku 2007 vyšší než skupiny 0–14. Podle prognóz ČSÚ bude v České republice v roce 2060 3,5 mil. obyvatel ve věku 65+, 0,5 mil. ve věku 0–14 a 5,8 ve věku 15–64. Pro srovnání, index stáří¹ v České republice byl v roce 2007 107,8 %, ve Švédsku² 90,5 % a ve Velké Británii 95,5 %.

3.2.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů

Hlavní dokument zabývající se seniorskou problematikou je Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 vydaný Ministerstvem práce a sociálních věcí. Tento program navazuje na předcházející národní program – Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007, dále na dokumenty a doporučení OSN a dalších mezinárodních organizací, zejména na Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí a Zásady OSN pro starší osoby. Obsahem programu jsou cíle a doporučení v kontextu demografických změn obyvatelstva České republiky. Program je založen na předpokladu, „že ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému

1) Podíl počtu osob starších 65 k počtu osob ve věku 0–14

2) Ve Švédsku je tento index kvůli rozdělení obyvatelstva na věkové skupiny 0–17, 18–64 a 65+ vychýlen směrem dolu v porovnání s ČR a UK.

řešení výzev spojených s demografickým stárnutím je nezbytné zaměřit se na následující prioritní témata: *aktivní stárnutí, prostředí a komunita vstřícná ke stáří, zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří, podpora rodiny a pečovatelů, podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv*“ (MPSV 2008).

MPSV v rámci Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 zřídilo Radu vlády pro seniory a stárnutí populace, která je aktivní i pod novým programem. Rada je poradním orgánem vlády v otázkách týkajících se seniorů a demografických změn populace. Cílem rady je vytvoření „*podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje*“ (MPSV 2006).

Dále v ČR existuje Rada seniorů České republiky. Jedná se o občanské sdružení, které vzniklo k 31. 05. 2005 jako zastřešující organizace 12 členských organizací sjednoceného seniorského hnutí. Rada seniorů vydala dokument Programové priority Rady seniorů České republiky na období let 2009 až 2013, který obsahuje 8 zásadních problémů týkajících se českých seniorů.

- Stálé zhoršování sociálního postavení českých seniorů, tj. zaostávání valorizace penzí za vývojem mezd
- Utváření mezigeneračních vztahů záporně ovlivňují média zkresleným obrazem významu i vlivu seniorské generace na současnou společnost
- Nedostatečné využívání společenského potenciálu generace třetího věku
- Vysoká cena nájemního bydlení v Praze, v Brně a v dalších statutárních městech snižuje jeho dostupnost. Hrozí reálná možnost bezdomovectví seniorů
- Situace ve zdravotnictví a její dopady na seniory
- Zhoršování přístupu seniorů ke kultuře a k dalším volnočasovým aktivitám
- Nedostatečné financování poradenských a dalších aktivit seniorských organizací
- Specifický problém – světová hospodářská krize a její dopady na české seniory

(Rada 2009)

3.2.3 Nabídka vzdělání pro seniory

V České republice existuje řada institucí, spolků a organizací, které se zabývají vzděláváním pro seniory. Přesný počet těchto institucí však v současné době není znám, neboť v České republice neexistuje žádná zastřešující databáze (na rozdíl od některých jiných členských států, zde mají tyto databáze také funkci hodnotící), která by tyto informace shromažďovala. Existuje sice tzv. Asociace Universit třetího věku, nicméně ta automaticky nezahrnuje všechny university Třetího věku³ registrované na území ČR. Přes úsilí o její vytvoření je situace komplikována tím, že vzdělávací instituce nemusí být nikde registrované (Šerák 2009).

Klíčovým pojmem pro oblast vzdělávání seniorů je pojem **celoživotní učení**. Podle analýzy celoživotního učení zprostředkované MŠMT lze tento pojem chápat jako „*nepřetržitý proces, který probíhá po celý život jedince a který zahrnuje veškeré formy učení. Koncept celoživotního učení podporuje konkurenceschopnost, neboť umožňuje dosažení stejných kvalifikací a kompetencí různými cestami*“ (analýza OVD, 2010). Celoživotní učení pomáhá také k rozvoji občanů jako samostatně myslících jedinců kteří mohou rozvíjet demokracii a občanskou společnost. Podle Strategie celoživotního učení ČR jsou uvedeny tři hlavní oblasti, které by mělo celoživotní učení podporovat a rozvíjet. Jedná se o osobní rozvoj, sociální soudržnost, aktivní občanství a zaměstnanost (MŠMT 2007).

Celoživotní učení lze rozdělit na dvě etapy. Tou první je počáteční vzdělávání, které pro tento příspěvek není důležité. Pozornost je věnována právě dalšímu vzdělávání. To lze rozdělit do tří kategorií: vzdělávání formální, neformální a informální. Nyní se podíváme na každé z těchto kategorií podrobněji.

Formální vzdělávání je takové vzdělávání, které je realizováno ve vzdělávacích institucích, především ve školách. Je pevně strukturalizované, to znamená, že je vázáno právními normami a předpisy, které definují cíle, obsahy, způsoby hodnocení, funkce a jiné organizační záležitosti těchto institucí. Z pohledu učícího jedince se jedná o vzdělávání záměrné. Tento typ vzdělávání vede k získání certifikátu, vysvědčení nebo diplomu, který je dokladem absolvování daného studia.

³⁾ Tzv. Asociace U3V je občanské sdružení institucí, které nabízejí a provozují vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v důchodovém věku. Pro více informací viz <http://au3v.vutbr.cz/>

Hlavními institucemi zajišťujícími formální vzdělávání jsou na území ČR tzv. Univerzity třetího věku. Tento typ vzdělávání je však bohužel mezi seniory v České republice v porovnání s ostatními členskými státy (zejména se Skandinávskými zeměmi) velice málo rozšířen.

Neformální vzdělávání je poskytováno různými typy institucí - soukromé vzdělávací instituce, nevládní neziskové organizace, zařízení zaměstnavatelů, školská zařízení a další. Obdobně jako vzdělávání formální je strukturované a z pohledu jedince záměrné, na rozdíl od něj ale zpravidla nevede k získání žádného certifikátu. Příkladem neformálního vzdělávání mohou být krátkodobější aktivity jako např. volnočasové aktivity, jazykové nebo počítačové kurzy, krátkodobá školení, přednášky, semináře, workshopy nebo rekvalifikační kurzy. Nutnou podmínkou pro realizaci tohoto druhu vzdělávání je účast odborného lektora, učitele či proškoleného vedoucího (MŠMT 2007).

Poslední skupinou je informální učení. Zde již nehovoříme o vzdělávání, neboť tento pojem indikuje strukturovanost, nýbrž hovoříme o učení. Informální učení představuje proces získávání znalostí, dovedností a kompetencí z každodenních činností. Učení může být záměrné, ale zpravidla probíhá nezáměrně, náhodně. Zahrnuje také sebevzdělávání, kdy si učící nemá možnost ověřit nabyté znalosti. Bývá neorganizované a nesystematické a nevede tedy k žádnému certifikátu (analýza OVD 2010).

V této práci se zaměříme na první dvě skupiny, které jsou nějakým způsobem regulované – formální a neformální vzdělávání. Příkladem formálního vzdělávání pro seniory jsou v České republice univerzity třetího věku. Historie univerzitního vzdělávání pro seniory se datuje v ČR od roku 1986, kdy začaly probíhat první kurzy na Universitě Palackého v Olomouci. Brzy následovala Karlova Universita a Lékařská fakulta v Plzni.⁴ Uvádí se, že celkově je nabízeno více jak čtyři sta různých vzdělávacích programů a touto formou studuje v celé České republice asi 20 000 seniorů.⁵

Co se týče požadavků na seniory, pak většina fakult požaduje ukončené vzdělání s maturitou, najdou se však i takové, které na této podmínce netrvají.⁶ Tyto instituce

4) Pro srovnání: v Evropě vznikla první Univerzita třetího věku (nazvaná Univerzita pro seniory) ve francouzské Toulouse v roce 1973 a největší boom zakládání podobných institucí zažily ostatní evropské státy v 80. letech (Haškovcová 1990).

5) Hlavním tematickým okruhem byla otázka zdraví a jeho prevence. Přelom následoval v roce 2000, kdy technické vysoké školy začaly nabízet kurzy z oboru moderní technologie, komunikačních a informačních systémů (e-senior nevedeno).

6) Například již zmíněná Univerzita Palackého v Olomouci nebo Západočeská Univerzita v Plzni.

garantují nejvyšší formu vysokoškolského vzdělání a podobně jako klasické studium VŠ probíhá výuka formou přednášek – podle typu oboru v rozmezí jednoho až šesti semestrů. Svojí povahou toto studium vyhovuje seniorům, kteří již ukončili výdělečnou činnost nebo kteří jsou v invalidním důchodu. Škála vzdělávacích aktivit U3V je široká, rozmanitá a vnitřně diferencovaná. Zahrnuje ucelené kurzy inovační povahy s edukací v oblasti nových technologií, konverzační jazykové kurzy, aktivity na podporu fyzické a psychické kondice, programy rozvíjející individuálně řízené učení v seniorském věku. Co se týče poplatků a konkrétních studijních programů, vše se liší v závislosti na konkrétní škole. Mezi prvními otevíranými obory byla oblast zdravotní péče, prevence a psychologie, dodnes obory velmi oblíbené. Největší zájem je však o obory zaměřené na psychologii, medicínu, dějiny umění a práce s počítačem (e-senior nevedeno). V současnosti se nabídka rozšířila a tak lze studovat opravdu podle libosti jednotlivce. Karlova Univerzita v Praze například nabízí v rámci jednotlivých fakult možnost studia práva, mineralogie, vodních ekosystémů, českého hraného filmu 60. let, a dokonce lze studovat i ekonomii v anglickém jazyce. Finanční poplatky za studium jsou spíše symbolické – již zmíněná UK vybírá okolo 300 až 500 Kč v závislosti na konkrétním studijním programu (UK nevedeno).

Pro seniory, kteří nemohou navštěvovat prezenční výuku, se nabízí možnost studia z domova - prostřednictvím internetu.⁷ Tzv. virtuální U3V je založena na využití nových komunikačních technologií, e-learningu a má prvky distančního vzdělávání. Studium zajišťuje vyškolený lektor, počáteční znalost práce s počítačem není ani nutností.

Výuku je možné realizovat kdekoliv, kde je dostupnost k internetu - knihovny, školy, informační střediska, kluby a domovy seniorů a další. Hlavní didaktická přednost virtuálních kurzů oproti klasickým prezenčním přednáškám spočívá právě v možnosti opakování, což je významné zejména pro seniory. Garantem virtuální university v regionu jsou místní úřady, školy, knihovny, informační nebo konzultační střediska. Nabídka kurzů je oproti klasické U3V omezenější, přesto však stále rozmanitá – od kurzů astrologie přes lesnictví, studium evropské integrace nebo čínské medicíny (e-senior nevedeno).

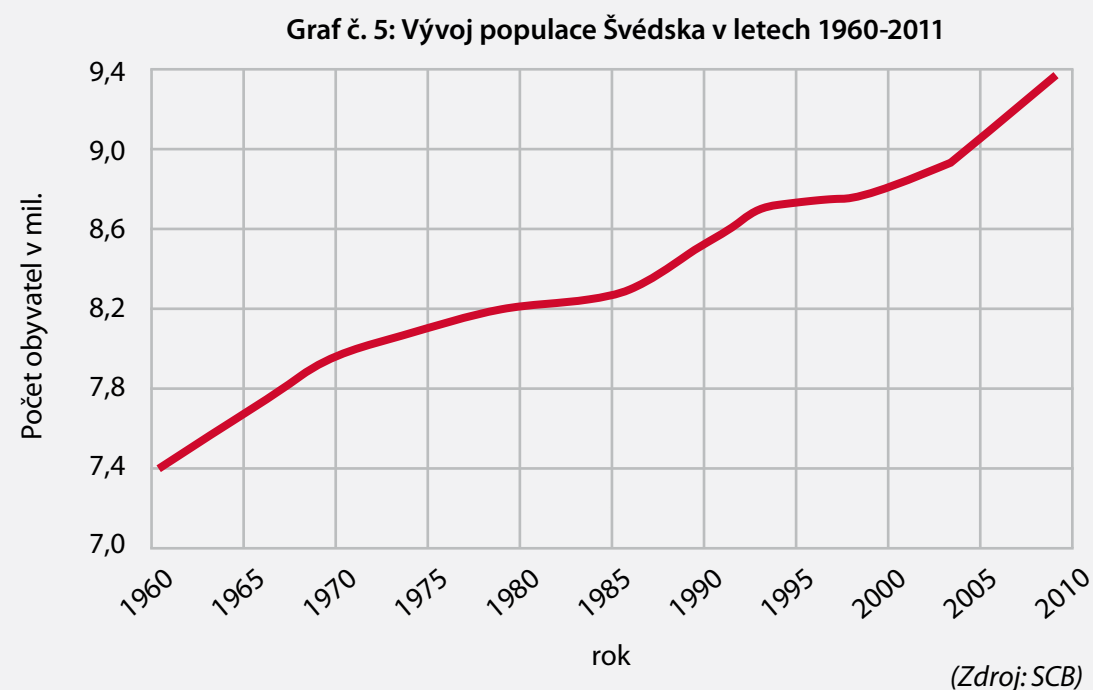
7) Virtuální U3V (VU3V) je určena především pro vzdělávání seniorů v regionech, kteří se z různých důvodů nemohou zúčastňovat přednášek U3V prezenční formou v sídlech vysokých škol a univerzit (vzdálenost, zdravotní a časové důvody, finanční náročnost na dopravu apod.) (e-senior nevedeno).

Další možností vzdělávání pro seniory jsou tzv. Kluby aktivního stárnutí. Ty lze zařadit již do kategorie neformálního vzdělávání, neboť oproti U3V primárně usilují spíše o prohloubení sociálních vazeb mezi seniory. Tyto kluby kromě vzdělávacích aktivit (jazykové kurzy, výuka lidově umělecké tvorby apod.) nabízejí také vzdělávací zájezdy, turistické a rekreační akce. Zřizovateli těchto klubů jsou nejčastěji orgány místní správy, domovy důchodců či různé charitativní organizace. Možnosti neformálního vzdělávání jsou mnohem flexibilnější než vzdělávání formální, neboť je zde větší počet aktérů – nemusí se jednat pouze o instituce zašitované státem, ale také o občanská sdružení, neziskové organizace, ale i komerční vzdělávací organizace. Kromě samotných vzdělávacích programů pro seniory zde nalezneme také programy pro volný čas, workshopy, semináře a osvětňou činnost (život 90 neuvedeno).

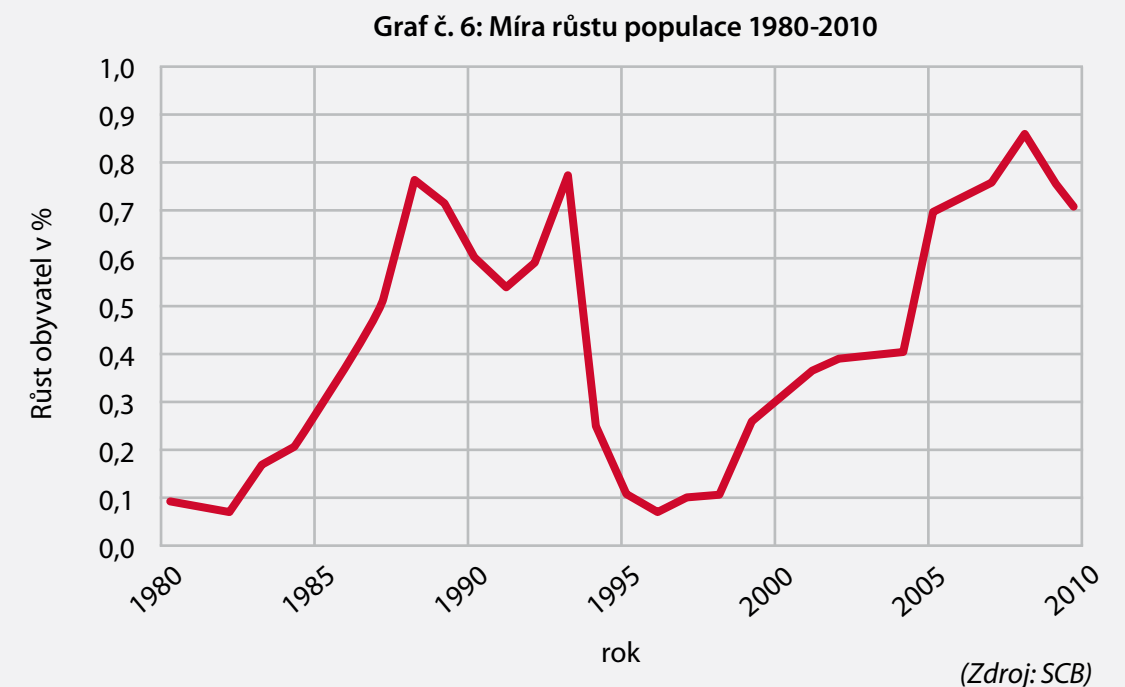
3.3 Švédsko

3.3.1 Demografický vývoj

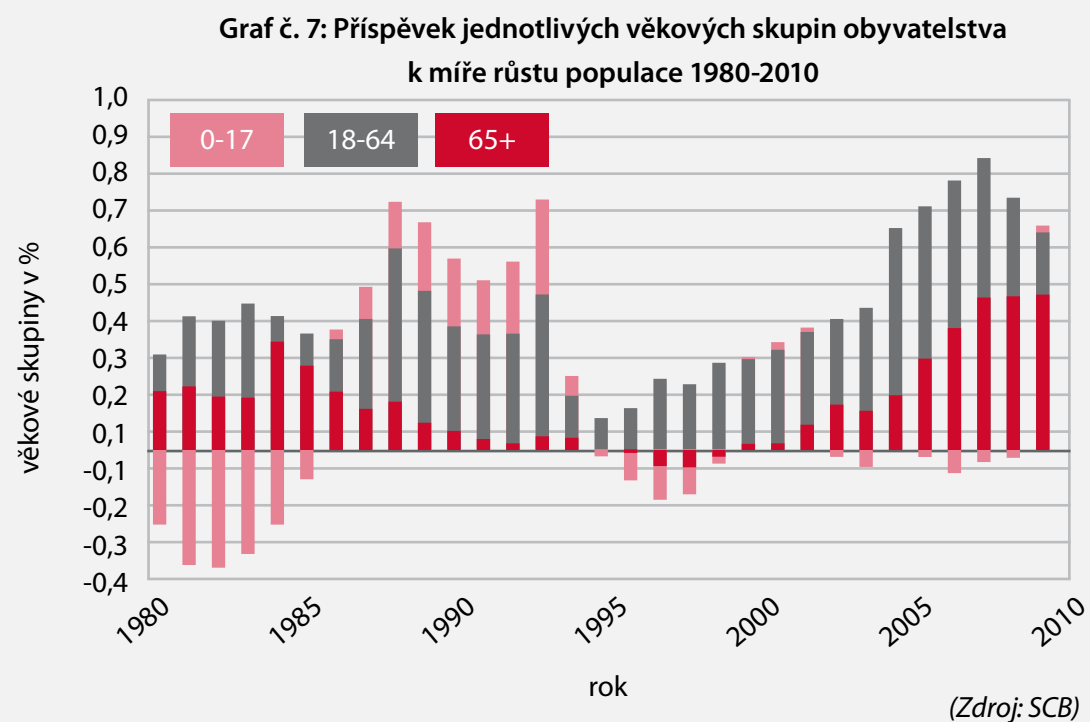
K 31. prosinci 2011 žilo ve Švédsku 9 482 855 obyvatel, jejichž počet, jak je zřejmé z následujícího grafu, rostl za posledních 50 let víceméně lineárním a konzistentním tempem.

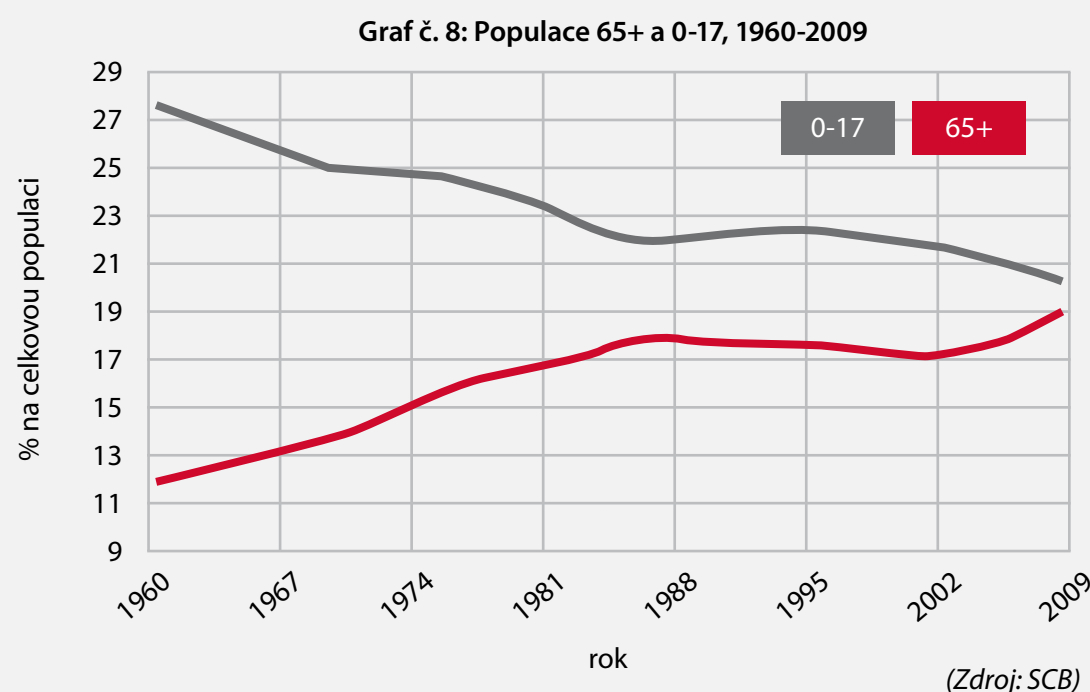
Očistíme-li růst populace o trendovou složku (viz graf č. 6), je patrné, že míra růstu populace Švédska se zvyšovala od roku 1960 vyrovnaným tempem až do první poloviny 90. let. Od druhé poloviny 90. let až roku 2000 došlo k razantnímu poklesu, který byl v zápětí vystřídán rapidním růstem do roku 2008, kdy meziroční míra růstu populace dosáhla svého vrcholu 9,111 %, od této doby míra růstu populace klesá. Je ale důležité zdůraznit, že na rozdíl od České republiky byla vždy meziroční míra růstu populace kladná, jinými slovy, že po celý sledovaný úsek nedošlo k úbytku obyvatelstva.

Na grafu č. 7 vidíme jaký byl příspěvek jednotlivých věkových skupin obyvatelstva k celkové míře růstu populace. Z grafu je zřejmé, že míra růstu nejmladší věkové skupiny je v průměru konstantní, jinými slovy, že míra porodnosti za posledních 30 let je stejná. Dále je z grafu patrné, že za posledních 5 let byl zaznamenán masivní nárůst obyvatelstva nad 65 let.

V současné době tvoří senioři 18,8 % z celkové populace Švédka a prognózy ukazují, že v 2030 by se mohl tento podíl vyšplhat až na 23 % (Sweden 2011). Vidíme tedy, že vývoj věkové skladby švédské populace je stejný jako té české.

3.3.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů

Jak bylo v předcházejícím oddíle ukázáno, senioři představují velkou část švédské populace a do budoucna bude jejich procentuální podíl na populaci ještě vyšší. Švédská vláda je si tohoto faktu vědoma a k problematice stárnutí aktivně přistupuje. V rámci Ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí existuje pozice ministr a ministryně pro péči o děti a seniory, kde v současné době za Křesťansko-demokratickou stranu působí Maria Larsson. Maria Larsson v červnu roku 2007 vystoupila v Bruselu na konferenci s názvem Projekt zdravého stárnutí (Healthy Ageing Project), kde představila metodiku švédské vlády Politika pro seniory (Policy for Eldery), která upravuje a stanovuje akce švédské vlády v oblasti aktivního stárnutí. Projekt se zaměřuje na sedm oblastí:

- Lepší dostupnost lékařské péče v domovech pro seniory
- Prevence
- Rozvoj péče pro pacienty s demencí
- Rehabilitace
- Zlepšení dohledu nad farmaceutickými produkty
- Výživa
- Začleňování seniorů do společenského života

Z těchto oblastí souvisí se vzděláváním seniorů především oblast začleňování seniorů do společenského života (Government 2011).

Důležitou roli v oblasti vzdělávání seniorů hraje pojetí liberálního vzdělání dospělých (Folkbildning), které je založeno na právu každého jedince na přístup ke vzdělání. Charakteristickým rysem toho přístupu je dobrovolnost, neformálnost a jako nejdůležitější je považována přístupnost všem věkovým skupinám. *Folkbildning* je souhrnné označení pro všechny aktivity pořádané pod záštitou 148 lidových škol a 10 vzdělávacích asociací, které jsou financovány především z veřejných zdrojů ve formě účelových grantů. Granty jsou udělovány na základě splnění podmínek v Dekretu pro vládní dotace liberálnímu vzdělávání dospělých (Decree on Government Subsidy for Liberal Adult Education). Na jejich

vyplácení a dodržování podmínek s nimi spojených dohlíží soukromá nezisková organizace Folkbildningsrådet (Švédská národní rada pro vzdělávání dospělých) zahrnující tři členy, a to Swedish National Federation of Study Associations, Swedish Association of Local Authorities and Regions a Interest Organisation of Popular Movement Folk High Schools (Folkbildningsrådet neuvedeno).

Další důležitým dokumentem, který se zabývá touto problematikou, je Social Services Act, podle kterého musí být staří lidé schopní vést individuální život v bezpečných podmínkách a aktivně a smysluplně se podílet na společenském životě (Government 2012).

3.3.3 Nabídka vzdělávání pro seniory

Ve Švédsku existují 3 hlavní instituce, které poskytují vzdělání seniorům, a to již zmíněné lidové školy, studijní asociace a také university, jejichž zastoupení na vzdělávání seniorů však není tolik významné.

Lidové školy, v originále folkhögskola, jsou nejvýznamnější vzdělávací institucí, co se týká vzdělávání seniorů. První lidová škola vznikla na území Švédska už v roce 1868 a do dnešní doby se jejich celkový počet rozšířil na 148, z nichž 104 je vedeno neziskovými organizacemi a zbylých 44 je provozováno místními samosprávnými územními celky. Vzdělání v rámci lidových škol je přístupné všem občanům starších 18 let a je bezplatné, studenti tedy neplatí žádné školné, ale pouze hradí studijní materiály a jiné vedlejší náklady spojené se vzděláváním. To, co pro jednotlivé školy není společné, jsou vyučované kurzy. Každá škola se samostatně rozhoduje, jaké kurzy a jakým způsobem se budou vyučovat (Skolverket 2009).

Nabídka kurzů je pestrá a vedení jednotlivých škol se snaží aktivně uspokojovat požadavky posluchačů. Kurzy pokrývají široké spektrum oblastí. Dají se zde nalézt kurzy zaměřené na estetiku (umění, design, malířství. atd.), hudební kurzy, kurzy zaměřené na žurnalistiku, kurzy zaměřené na rozvojové země nebo kurzy lektorské směřující do oblasti rekreační či dramatické. Délka jednotlivých kurzů se značně liší, studenti si mohou zapsat kurzy trvající od jednoho dne až do tří let.

V obecné hladině se dají nabízené kurzy rozdělit do následujících kategorií:

- dlouhodobé kurzy – délka jednotlivých kurzů je minimálně 1 rok
- krátkodobé kurzy - kurzy s délkou kratší než jeden rok
- letní vzdělávací kurzy
- distanční kurzy

Dlouhodobé kurzy se dále dělí na dvě skupiny:

- všeobecné kurzy – jsou alternativou ke státnímu vzdělání dospělých a poskytují stejnou úroveň vzdělání jako střední školy.
- speciálně zaměřené kurzy – ty se dále dělí do tří dalších podskupin:
 - zaměřené na specifickou oblast zájmu – kurzy zaměřené např. na hudbu, umění, životní prostředí, mezinárodní vztahy atd.)
 - zaměřené na zachování přehledu o novinkách ve své profesi nebo jsou kurzy určeny pro seniory, kteří se chtějí věnovat dobrovolnické činnosti a potřebují k tomu mít určité znalosti z této oblasti
 - určené pro specifické skupiny

(Skolverket 2009)

Lidové školy obecně nabízejí jak kurzy, kde se senioři účastní kurzů spolu s ostatními věkovými skupinami, tak i kurzy, které jsou vyvinuty přímo pro potřeby seniorů a zohledňují jejich specifické požadavky a přístup ke vzdělání. Toto je považováno švédskými seniory za velice prospěšné, protože to přesně odráží existující názory na způsob vzdělávání seniorů. Převládají dva názory na věkovou skladbu posluchačů jednoho kurzu. Jedna skupina zastává názor, že je důležité zohlednit specifika seniorů a vytvořit kurzy „šité na míru“ jejich potřebám. Druhá skupina, zastávající opačný názor, poukazuje na důležitost kontaktu s lidmi z jiného prostředí a věkových kategorií. Nakonec se však shodují na tom, že oba přístupy mají svá pozitiva a negativa a univerzální řešení neexistuje. Dále se také shodují na tom, že kurzy zaměřené na informační a moderní technologie, by měly být složeny pouze z lidí stejné věkové skupiny.

Dalším pozitivem je značná flexibilita lidových škol, díky které je možné rychle reagovat na změnu poptávky po jednotlivých kurzech. V posledních letech se pozoruje znatelný pokles zájmu o kurzy zaměřující se na rozvoj základních dovedností a kurzů

umožňujících získání základního či středoškolského vzdělání. Tento trend je způsoben zvyšující se vzdělaností seniorů a jejich zájmem o specifické kurzy zaměřené např. na podporu, zachování nebo znovuoobnovení aktivity ve společnosti i v soukromém životě, na cizí jazyky či cestování (SET 2010).

V rámci lidových škol mohou senioři absolvovat kurzy s praktickým zaměřením jako např. kurzy vaření, kurzy zabývající se zdravou výživou, kurzy zahradničení nebo kurzy s různým sportovním či kulturně-poznávacím zaměřením. Mezi kulturně poznávací kurzy patří kurz s názvem Cestuj a uč se, v jehož rámci se účastníci prvotně teoreticky seznámí s vybraným místem a následně se společně vydají na dané místo a konfrontují získané teoretické znalosti s realitou (SET 2010). Po absolvování kurzů, stejně jako na U3V, absolventi nedosáhnou univerzitního stupně vzdělání, ale každý obdrží certifikát o absolvování daných kurzů a potvrzení o dosažení vzdělání na úrovni střední školy.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, motivace vzdělávat se jsou u seniorů a lidí po „padesátce“ diametrálně odlišné od motivací lidí v předproduktivním věku. A to potvrzují i empirická šetření mezi švédskými seniory. Většina seniorů se vzdělávacích aktivit účastní za účelem zájmového a osobního rozvoje. Kolem 90 % absolventů uvádí zvýšení sebevědomí během a po ukončení kurzu a 80 % ze všech dotázaných dodává, že po absolvování kurzů, mají zvýšený zájem o kulturní a socioekonomické dění, díky nově získaným poznatkům (SCB 2006).

Vedle lidových škol existují také lidové university, které fungují na identickém principu jako lidové školy s tím rozdílem, že poskytované vzdělání je na stejném stupni jako univerzitní vzdělání. Stejně jako u lidových škol absolvent po úspěšném ukončení kurzů neobdrží titul, ale pouze certifikát.

Lidové university existují v pěti švédských městech (Stockholm, Uppsala, Göteborg, Lund a Umeå) a jsou zakládány při velkých klasických univerzitách. Součástí lidových universit jsou tzv. seniorské university, ekvivalent českých universit třetího věku, které již nejsou bezplatné. Zajímavostí je, že většinu lektorů tvoří bývalí univerzitní profesori, kteří již jsou sami v důchodovém věku (Folkuniversitetet 2010).

Druhým nejvýznamnějším poskytovatelem vzdělání pro seniory jsou studijní asociace. Celkem jich existuje deset a fungují, stejně jako lidové školy, jako samostatné buňky s vlastním rozpočtem, které jsou svázány společnými obecnými předpisy.

Forma vzdělání je ve studijních asociacích odlišná od té nabízené v lidových školách. Zde je založena na tzv. studijních kruzích, které se pravidelně scházejí a probírají vybranou problematiku. Jejich velikost je různá, ale v průměru jednu skupinu tvoří 8–12 členů, kteří jsou vedeni lektorem nebo zvoleným vedoucím (ABF 2011). Forma vzdělávání je tedy na rozdíl od lidových škol více neformální a je založena na vzájemném předávání zkušeností a myšlenek a jejich následné analýze (SET 2010).

Mezi největší a nejvýznamnější studijní asociace na poli vzdělávání seniorů patří PRO (*Pensionärernas Riksorganisation*) a SPF (*Sveriges Pensionärsförbund*). PRO je politicky nezávislá organizace zaměřující se na seniory, jejich zájmy a vzdělání. PRO má v současné době 399 849 členů a to jí řadí na první místo mezi organizacemi pro seniory. Nabízené semináře mají velice široký rozsah, např. semináře zaměřené na rozvoj sociálních schopností potřebných k začlenění do společnosti; semináře a školení pro volené představitele a členy, kteří podporují pracovní politiku; semináře a kurzy na podporu vlastního blahobytu a osobního zdraví. Dále PRO ve spolupráci s ABF (*Arbetarnas bildningsförbund*), která je největší studijní asociací ve Švédsku, pořádají *ABF-PRO Academy*, která nabízí vzdělávací semináře, přednášky a kulturní akce pro lidi nad padesát let. Akademie lze najít na 20 místech po celém Švédsku a cílem je, aby do konce tohoto roku přibýlo dalších 30 akademií (PRO 2012; ABF 2011).

SPF je druhá největší seniorská organizace ve Švédsku. V současné době má 260 000 členů a přes 850 klubů v 27 distriktech. V oblasti vzdělání seniorů SPF spolupracuje se studijní organizací SV (*Studieförbundet Vuxenskolan*). Společně pořádají ročně zhruba 53 000 studijních kroužků a vedou dvě lidové školy v Stockholmu a v Norrbottenu. Poskytované vzdělání jde rozřadit do dvaceti oblastí, z nichž nejžádanější jsou dějiny, zdraví a fitness, geografie, literatura, jazyky a ICT (SPF 2011; SV 2008).

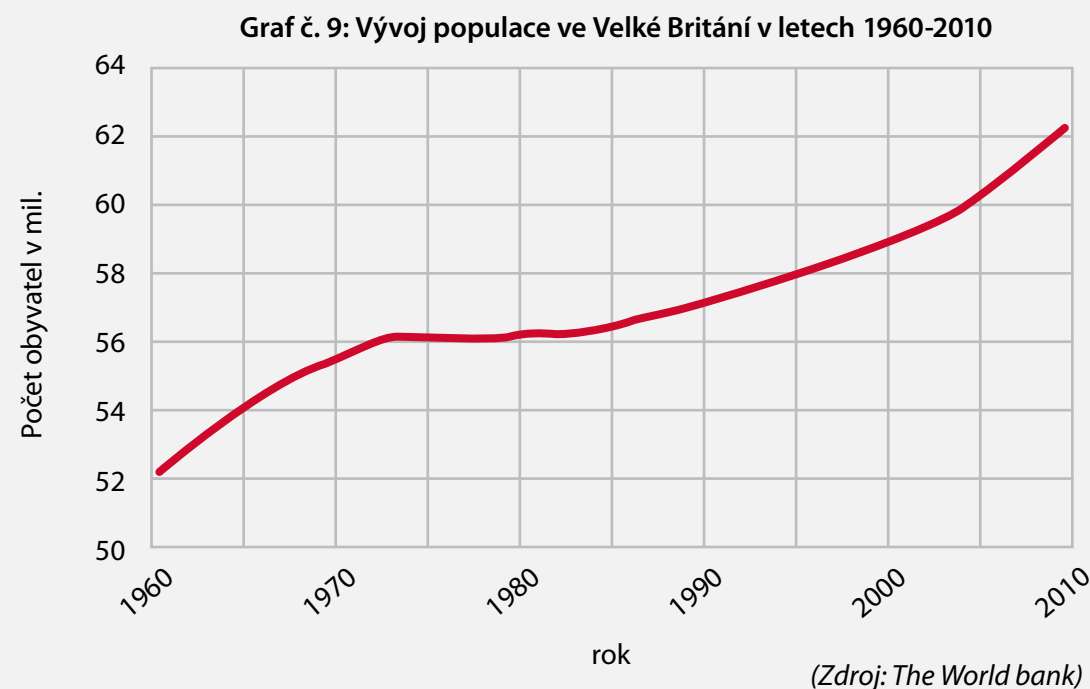
Jako poslední stojí za zmínku radiová stanice pro vzdělání UR (*Utbildningsradion*), která vysílá vzdělávací programy, které se zaměřují na jakkoliv znevýhodněné členy

švédské společnosti. Rozsah vzdělávacích aktivit je od aktivit pro děti v předškolním věku až po vzdělání na universitním stupni. Cíl UR je rozšíření povědomí o možnostech vzdělání a jeho podpora pomocí pořádaných diskusí a workshopu s odborníky (UR neuvedeno).

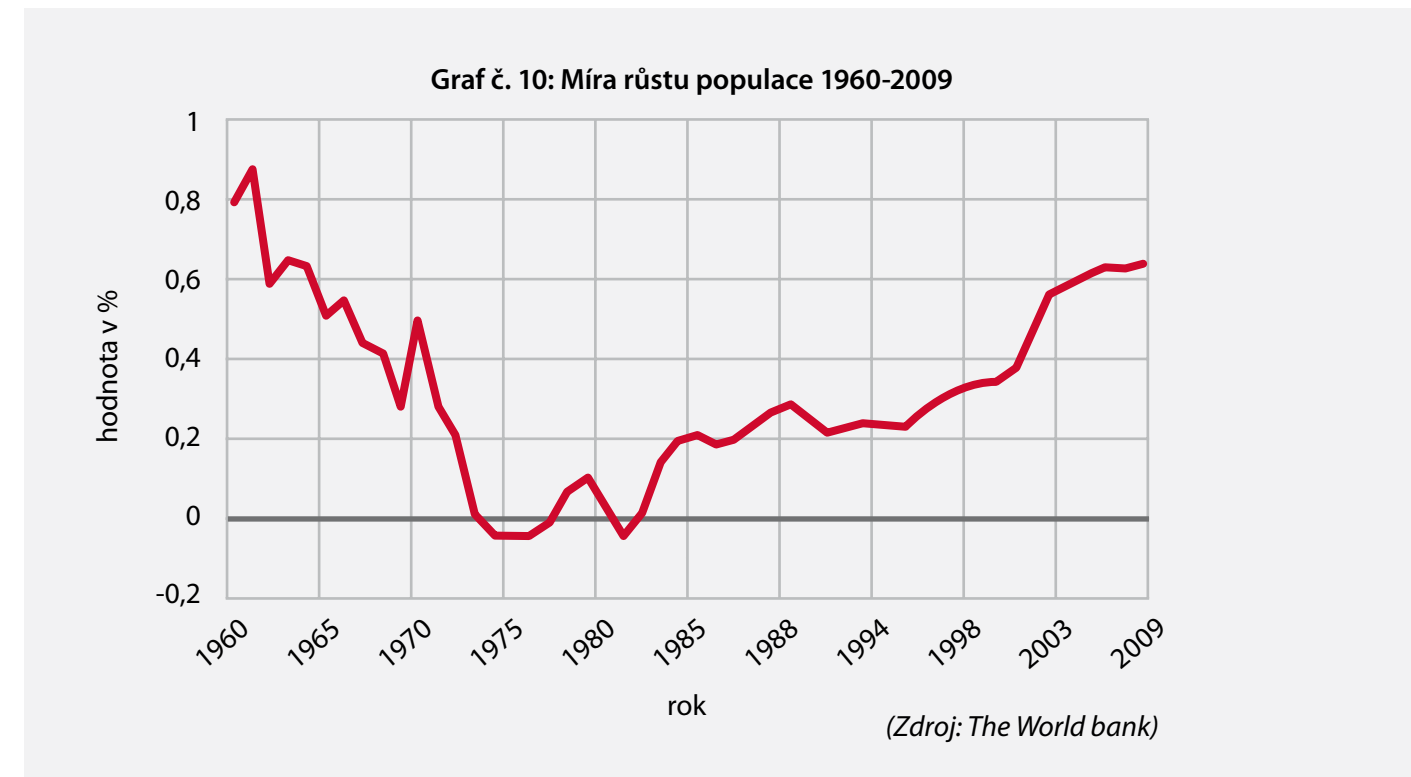
3.4 Velké Británie

3.4.1 Demografický vývoj

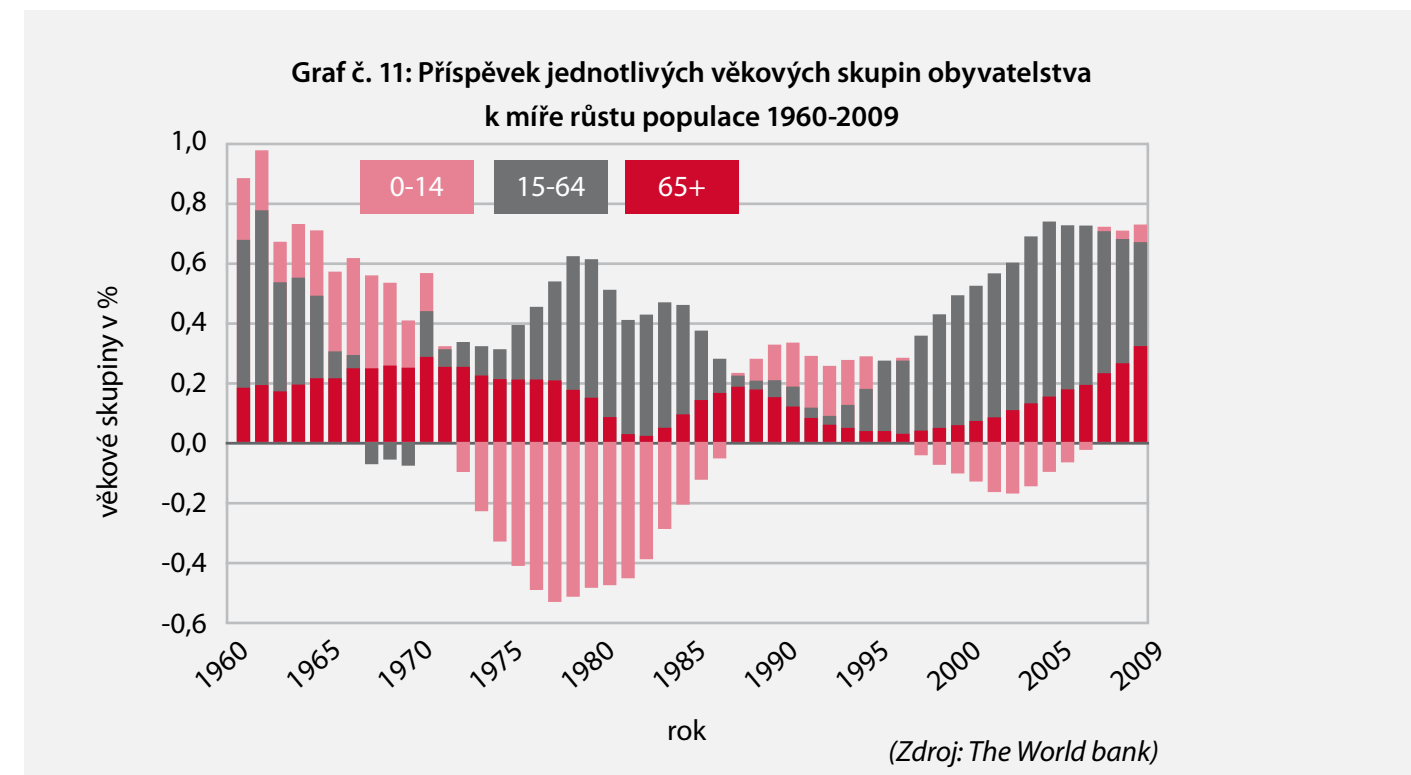
V roce 1960 žilo ve Velké Británii 52,37 mil. obyvatel. V současné době zde žije 62,21 mil. obyvatel, to znamená nárůst přibližně o jednu pětinu. Tento nárůst, jak je zřejmé z následujícího grafu, nebyl po celou dobu vyrovnaný. Je patrné, že od první poloviny 70. let do první poloviny 80. let velikost populace byla víceméně konstantní.

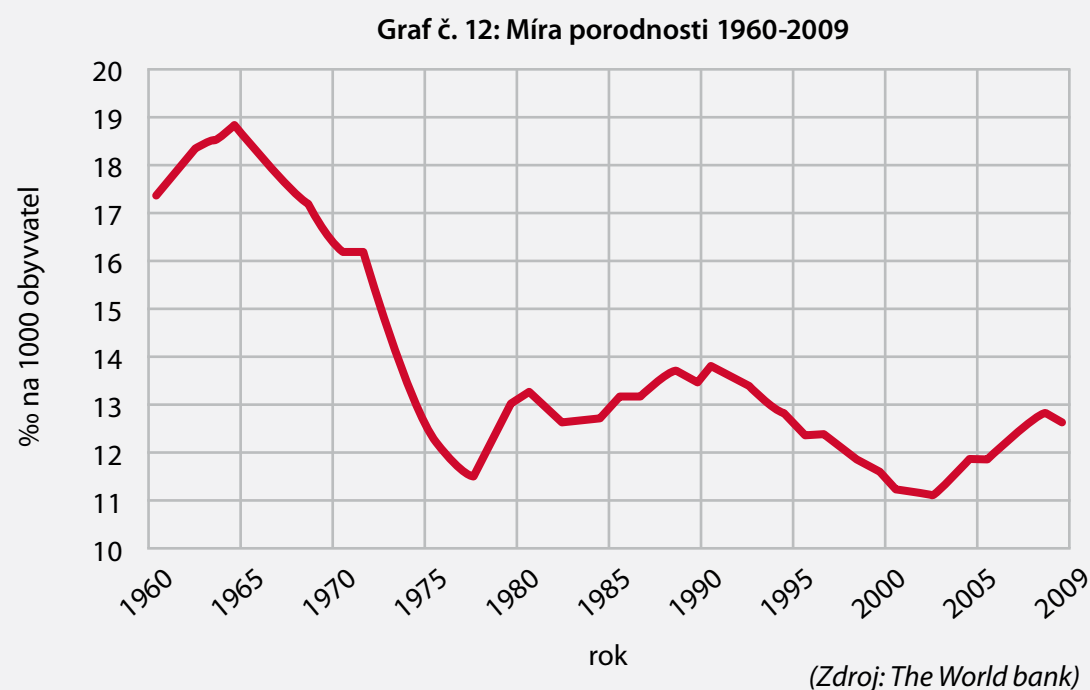
Na grafu č. 10 je tento fakt více zřejmý. Z grafu je patrné, že tempo růstu populace se od roku 1961, kdy meziroční přírůstek populace činil 9,1 %, vyjádřeno v absolutních jednotkách 434 000 obyvatel, snižovalo a mezi lety 1973–1977 dokonce docházelo k mírnému úbytku obyvatelstva. Na počátku 80. let došlo k dalšímu poklesu v meziroční míře růstu obyvatelstva do záporných čísel a od roku 1982 se míra růstu britské populace stále zvyšuje.

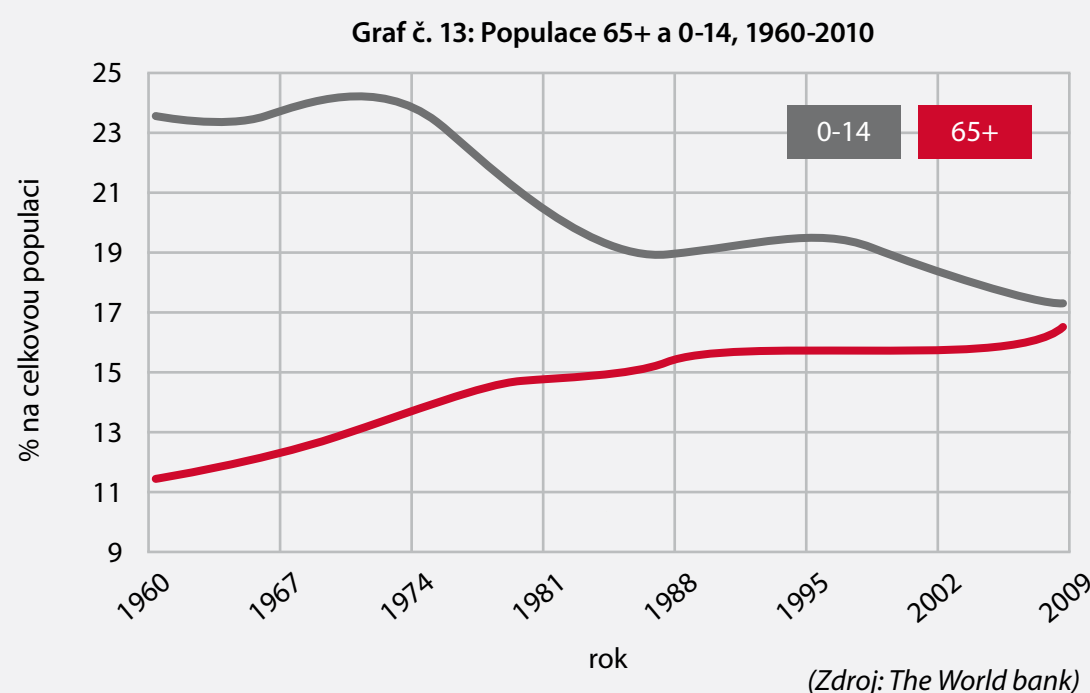
Na grafu č. 11 vidíme, že úbytek britské populace mezi lety 1973–1977 byl způsoben úbytkem zástupců nejmladší věkové kategorie, neboli že došlo ke snížení míry porodnosti.

Graf č. 12 tento závěr potvrzuje. Míra porodnosti se od roku 1964, kdy dosáhla vrcholu 18,8‰, do roku 1977 rapidně snížila a od té doby je trendově konstantní.

Tento fakt spolu s růstem celkového počtu obyvatelstva implikuje stárnutí britské populace. To potvrzuje i graf č. 13. Podíl seniorů na celkové populaci za posledních 50 let stoupl o necelých 5 procentních bodů (vyjádřeno v procentech o 68 %). Za stejnou dobu podíl věkové kategorie 0–14 poklesl o 6 procentních bodů (v procentech o 22 %).

3.4.2 Institucionální rámec vzdělání seniorů

Nejdůležitějším britským orgánem věnujícím se seniorské problematice je Britská rada pro stárnutí (British Council of Ageing), která zastřešuje tři nejdůležitější organizace – Britskou geriatrickou společnost, Národní koalici aktivního stárnutí a Britskou gerontologickou společnost, jejichž společným cílem je podpora a usnadnění porozumění jednotlivým hlediskům stárnutí a všeobecná osvěta široké veřejnosti (Gerontology neuvvedeno).

Britská geriatrická společnost se věnuje zlepšení péče a stavu seniorů především v oboru zdravotnictví, ale nepřímo ovlivňuje také kvalitu vzdělání pro seniory a to skrz jednu z pracovních skupin. Tato skupina má na starost výzkum vlivu stárnutí na mozkovou činnost a duševní zdraví a následné návrhy v oblasti prevence a tréninku (BGS 2010).

Národní koalice aktivního stárnutí vykonává podobnou činnost jako výše zmíněná Britská geriatrická společnost. Avšak většímu prostoru v jejich agendě se dostává pohybovým aktivitám v rámci zdravotní prevence, které mají pozitivní vliv jak na fyzickou kondici tak i na sociální zdraví, a tím pádem i na vyšší míru anticipace na dalších aktivitách (BGS 2010).

Britská gerontologická společnost se věnuje oblasti seniorů z obecného pohledu. Jejím hlavním polem činnosti je snaha o rozšiřování a uplatňování znalostí získaných v sociálních a behaviorálních studiích, dále péče o seniory a pořádání seminářů, konferencí, vydávání knih, časopisů a článků (Gerontology neuvvedeno).

V roce 2009 vydala britská vláda novou strategii – Budování společnosti pro každý věk (Building a Society for All Ages), která funguje jako implementační a rozšiřující příručka pro strategii z roku 2005 – Věk příležitostí (Opportunity Age). Stěžejní bod celé strategie je podpora přípravy na stárnutí a pomoc při plánování a zajišťování kvalitního, plnohodnotného života stárnoucích jedinců. Dále jsou ve strategii obsaženy body zabývající se podporou aktivního stárnutí a stáří prostřednictvím programu *Active at 60* (Public 2009).

Vládním orgánem, který má na starost oblast celoživotního vzdělání je Ministerstvo kultury medií a sportu. (Department For Culture, Media and Sport). Do oblasti zájmu ministerstva také spadá program celoživotního vzdělávání (lifelong learning).

Ministerstvo dále spolupracuje s Národní organizací pro vzdělávání dospělých (National Organization for Adult Learning – NIACE), která je autorem studie *Learning to Grow Older and Bolder: A Policy Paper on Learning in Later Life*, která diskutuje o politických opatřeních majících vliv na vzdělávání seniorů (Public 2009; Culture 2011).

3.4.3 Nabídka vzdělání pro seniory

Ve Velké Británii je nabídka vzdělání pro dospělou populaci velice pestrá a ze strany státu podporovaná. Na popud britské vlády vznikly oficiální vyhledávače nabízených kurzů, např. *Hotcourses* nebo *Next Step*. Tyto vyhledávače na základě zadaných kritérií, jako bydliště, obor, oblast zájmu, typ kurzu, vyhledají a vyfiltrují optimální kurzy. Tento systém seniorům velmi usnadňuje orientaci mezi nabízenými kurzy a tyto služby jsou ve velké míře využívány.

Nejvyužívanější a nejznámější formou vzdělání pro seniory jsou ve Velké Británii university třetího věku (*Universities of the Third Age – U3A*). U3A poskytují vzdělání zaměřené na seniory, kteří jsou již ekonomicky neaktivní a mají zájem na udržení si přehledu ve svých profesích či mají pouze zájem se nějakým způsobem dále vzdělávat. Počet U3A na území celé Velké Británie činí 798 a každým rokem se přihlásí přibližně 250 000 nových studentů.

Jako hlavní cíle U3A se považují:

- vzdělávat britskou společnost jako celek o současném problému stárnutí
- poskytnout seniorům zdroje pro rozvoj a zintenzivnění jejich intelektuálního, kulturního a estetického života, a tím jim pomoci zefektivnit svoje volnočasové aktivity.
- pomoci seniorům uvědomit si svůj intelektuální, kulturní a estetický potenciál a jejich hodnotu, kterou přinášejí jak společnosti, tak sobě samým
- vytvořit vzdělávací instituci, kde ve třídě není rozdíl mezi těmi, kdo učí a těmi, kteří jsou vzděláváni, kde je převážná většina aktivit na dobrovolné bázi volně nabízena členům univerzity a dalším lidem
- organizovat tuto instituci tak, aby bylo učení kontinuální, studenti získávali nové dovednosti a aby byl ve studentech vzbuzován zájem o výuku bez ohledu

na jejich kvalifikaci a ocenění

- mobilizovat členy univerzit tak, aby motivovali vysoký počet seniorů ve Velké Británii, kteří potřebují další vzdělání, ale nemají zájem o účast na vzdělávacích kurzech U3A
- provést výzkum starších osob a stárnutí ve společnosti ve VB a určit možnosti zlepšení této situace
- podpořit vznik U3A v každé části země, kde jsou vhodné podmínky a zavést spolupráci s těmito institucemi (U3A 2011)

Zaměření kurzů U3A je velice rozmanité. To je dáno především neformálností výuky, kdy se sami účastníci jednotlivých kurzů předem dohodnou na tématu a zaměření kurzu. Nejde tedy s přesností určit, které kurzy jsou vyučovány, ale mezi nejrozšířenější patří pohybové aktivity (jóga, pilates, tanec, turistika, plavání, atd.), tvůrčí kurzy (hudba, zpěv, divadlo, malování, sochařství, atd.) a z klasických předmětů se jedná především o umění, literaturu a obecně humanitní vědy.

U3A dále nabízejí online výuku, která je určena především pro seniory, kteří nejsou z nějakého důvodu schopni se výuky účastnit mimo svůj domov. Tyto kurzy se dělí do dvou kategorií:

- kurzy bez lektora – tento typ kurzu byl do konce ledna 2012 placený a poplatek činil 10 liber, od 1. 2. 2012 je pro všechny účastníky zdarma, účastníci kurzu mají nepřetržitý přístup k materiálům
- kurzy s lektorem – tento druh kurzu je placený, do 1. 2. 2012 byla cena za kurz 15 liber, nyní činí poplatek 5 liber, typická je emailová komunikace s lektorem, který dohlíží na průběh kurzu a vyhodnocuje pokrok účastníků

Britské university třetího věku jsou od těch českých v mnoha aspektech odlišné. Lektori či profesori na U3A nejsou za svoji práci nijak finančně odměňováni. Kurzy výhradně fungují na dobrovolnickém přístupu a vyučování probíhá neformálním vzájemným předáváním zkušeností. Asi největší odlišností je fakt, že U3A neprobíhají pod záštitou žádné university a tím pádem nemají k dispozici přednáškové sály. Výuka většinou probíhá v prostorách veřejných budov v některých případech dokonce v domě jednoho z účastníků (U3A 2011).

Otevřené university (*Open Universities*) jsou další možností vzdělání, kterou můžou senioři využít. Otevřené university nabízejí pouze distanční vzdělání s vysokým důrazem kladeným na používání informačních technologií. Jsou založena na konceptu *supported open learning*, kdy veškerá výuka probíhá přes internet, ale student může využít pomoci studijního lektora z místní pobočky otevřené university (OU 2011).

Dále ve Velké Británii existuje organizace Vzdělávání ve čtvrtém věku (*Learning for the Fourth Age*). Tato organizace existuje poměrně krátce a to od roku 2008. Vzdělání postaveno na individuálním přístupu, kdy výuka probíhá pouze mezi seniorem a jeho osobním lektorem. Hodiny probíhají většinou jedenkrát týdně, a to formou vzájemného rozhovoru. Vyučované kurzy jsou vytvářeny na žádost klienta. Mezi nejoblíbenější patří literatura, historie, ICT a výuka jazyků (L4A 2008).

Stejně jako ve Švédsku, tak i ve Velké Británii existuje vzdělávací program, který vysílá rozhlasová stanice BBC.

Seznam použitých zdrojů:

Tištěná literatura:

- Aktivní stárnutí jako odpověď na nadcházející společenskou krizi v České republice a v Evropě.* Prezentace odboru evidence, správy a využití majetku Magistrátu hl. m. Prahy. Praha: 2011.
- BAŠTÝŘ, I. *Příjmová motivace zaměstnávání starších osob.* Praha: VÚPSV, 2007.
- BECKER, G.S. *Human Capital : A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education.* Chicago: 1993.
- CZESNÁ, V., MATOUŠKOVÁ, Z., HAVLÍČKOVÁ, V., ŠÍMOVÁ, Z. *Vzdělávání starších osob jako rozhodující předpoklad jejich zaměstnanosti.* Praha: VÚPSV, 2006.
- DOLEŽALOVÁ, H. *Politika zvyšování míry zaměstnanosti starších osob v České republice,* Diplomová práce. Praha: KVSP FSV UK, 2007.
- GLOSOVÁ, D., LIPNER M., KUBALČIKOVÁ K., LÁBUS L. a kol. *Bydlení pro seniory.* Brno: ERA group, 2006.
- GHENT, L.S., ALLEN, S. CLARK, R.L. *The Impact of a New Phased Retirement Option on Faculty Retirement Decisions. Research on Aging.* 2001.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří.* Praha: Panorama, 1990 ISBN 80-703-8158-2.
- KOTRUSOVÁ, I. *Flexibilita pracovní doby a pracovních podmínek, pracovněprávní ochrana jako způsob řešení ekonomické aktivity starších osob.* Praha: VÚPSV, 2007.
- LUX, M., MIKESZOVÁ, M., STUNEGA P. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010.
- MACHALOVÁ, Mária. *Psychológia vo vzdelávaní dospelých.* 2. vyd. Bratislava: Gerlach Print, 2006, ISBN 80-891-4207-9.
- MAREŠ, P., VYHLÍDAL, J., SIROVÁTKA, T. *Strategie nezaměstnaných.* Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2002.
- Sborník V. Ročníku konference Senior Living.* Ledax 2010.
- Markent. *Závěrečná zpráva z výzkumu. Zaměstnávání starších osob.* Praha: 2006.
- Markent. *Závěrečná zpráva z výzkumu. Postoje starších zaměstnanců.* Praha: 2006.
- MAYHEW, K., RIJKERS, B. *How to Improve the Human Capital of Older Workers or the Sad Tale of the Magic Bullet.* Brusel: OECD 2004.
- OECD. *Older Workers. Living Longer, Working Longer.* DELSA Newsletter, Paris: OECD 2006.
- RABUŠIC, L. VIDOVIČOVÁ, L., PRINZOVÁ, M. *Seniory a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti.* Praha : VÚPSV, 2003.
- SIROVÁTKA, T. a kol. *Hodnocení efektivity programů aktivní politiky zaměstnanosti v ČR.* Praha VÚPSV, 2006.
- SVOBODA, J., DVOŘÁKOVÁ, L. a kol. *Sborník V. Ročníku konference Senior Living.* České Budějovice: Ledax, 2010.

ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-807-3675-516.

VIDOVIČOVÁ, L. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh.* Praha, Brno : VÚPSV, 2005.

Internetové zdroje:

- ABF - Arbetarnas bildningsförbund. About ABF in English* [online]. Poslední revize 2011-11-02 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.se/Om-ABF/In-English/> .
- Analýza občanského vzdělávání dospělých. Centrum občanského vzdělávání* [online]. 2010 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/15064_1_1/download/ .
- BBC - Learning resources for everyone* [online]. Poslední revize – neuvedeno [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/learning/> .
- BGS - British geriatrics society. BGS Cerebral ageing and Mental health SIG* [online]. Poslední revize 2010-03-09 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.bgs.org.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=433&Itemid=422 .
- BGS – The National Coalition for Active Ageing* [online]. Poslední revize 2010-03-10 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.bgs.org.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=394:activeageingcoalition&catid=80:health-promotion&Itemid=146 .
- Culture - Department for culture, media and sport* [online]. Poslední revize 20011-04-27 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.culture.gov.uk/> .
- E-senior.cz, Univerzita třetího věku a Virtuální U3V.* [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.e-senior.cz/www/virtualni-univerzita-tretiho-veku> .
- Europa.eu. 2012 – Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity.* [online]. 2012 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://europa.eu/ey2012/ey2012main.jsp?catId=971&langId=cs> .
- Folkbildningsradet. Folkbildning in Sweden* [online]. Poslední revize – neuvedeno [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.folkbildning.se/Folkbildning/Oversattningar/English-translations/> .
- Folkuniversitetet* [online]. Poslední revize – 2010 [cit. 2012-04-4]. Dostupné z: <http://www.folkuniversitetet.se/Om-Folkuniversitetet/In-English/> .
- Gerontology. British council for ageing* [online]. Poslední revize – neuvedeno [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.britishgerontology.org/about-bsg/british-council-forageing.html> .
- Government Offices of Sweden* [online]. Poslední revize 2011-01-24 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: < <http://www.sweden.gov.se/sb/d/7545/a/70441> > .
- Government Offices of Sweden* [online]. Poslední revize 2012-03-01 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: < <http://www.sweden.gov.se/sb/d/7545/a/70441> > .
- L4A – Learning for the Fourth Age* [online]. Poslední revize – 2008 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.l4a.org.uk/pages/top_menu_pg_1.php .
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012* [online]. Praha, 2008 [cit. 2012-04-04]. ISSN 978-80-86878-65-2. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf .

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Příprava na stárnutí v České republice [online]. Praha, 2008 [cit. 2012-04-05]. ISSN 978-80-86878-65-2. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2856> .

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace [online]. Praha, 2006 [cit. 2012-04-05]. ISSN 978-80-86878-65-2. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2897> .

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Strategie celoživotního učení ČR. 2007. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/9911_1_1/download/ .

OU - The Open University [online]. Poslední revize 2011-04-06 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www8.open.ac.uk/about/main/> .

PRO - Pensionärernas Riksorganisation [online]. Poslední revize – 2012-02-04 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.pro.se/Darfor-PRO/Andra-sprak/Engelska/> .

Public services all in one place. New strategy to support ageing population [online]. Poslední revize 2009-07-13 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.direct.gov.uk/en/N11/Newsroom/DG_179132 .

Rada seniorů ČR. Programové priority a další úkoly Rady seniorů České republiky na období let 2009 až 2013 [online]. Praha, 2009. [cit. 2012-04-05] Dostupné z: <http://www.rscr.cz/prispevky/ukolyrady.pdf> .

SCB. Folkhögskoleuppföljning 2006 – Folk High School Follow-up [online]. 2006. [cit. 2012-04-4] Dostupné z: http://www.scb.se/statistik/UF/UF0532/2006A01/UF0532_2006A01_SM_UF38SM0601.pdf .

SET – Senior's Education and Training [online]. Poslední revize – 2010 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <http://www.free-art.cz/set/> .

Skolverket. Folk high schools [online]. Poslední revize – 2009-02-26 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.skolverket.se/2.3894/in_english/the_swedish_education_system/2.927/what-are-folk-high-schools-1.109278 .

SPF - Sveriges Pensionärsförbund [online]. Poslední revize – 2011 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.spfpension.se/subPage1.asp?nodeid=57939> .

SV - Studieförbundet Vuxenskolan. [online]. Poslední revize: 2008 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.sv.se/en/This-is-SV/> .

Sweden.se –Elderly-care [online]. 2011 Poslední revize – nevedeno [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.sweden.se/upload/Sweden_se/english/factsheets/SI/SI_FS8p_Elderly_care_in_Sweden/FS13-Elderly-care-low-resolution.pdf .

U3A - The University Of The Third Age [online]. Poslední revize – nevedeno [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.u3a.org.uk/about-u3a.html> .

Univerzita Karlova v Praze: Celoživotní vzdělávání [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://cuni.cz/UK-48.html> .

UR – Learning through media [online]. Poslední revize – nevedeno [cit. 2021-04-04]. Dostupné z: <http://www.ur.se/aboutUR/Learning-through-media/> .

Život 90 [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.zivot90.cz/> .

Interní projektové zdroje (prezentace)

HARTLEY, M. *Aktivní stárnutí – Národní, regionální a lokální úroveň ve Švédsku.* Prezentace 2011.

KNIPE, J. *Aktivní stáří – Zvládání změny: Politika, praxe a výzvy ve Velké Británii – bytová politika.* Prezentace 2011.

WHITE, J. *ACTIVE A.G.E. Managing Change: Policies, Practices and Challenges in the UK.* Prezentace 2011.

„Zaměstnanost, bytová politika a vzdělávání osob starších padesáti let na příkladu České republiky, Spojeného království a Švédska“ výstupy z mezinárodního projektu Aktivní stárnutí.

Partneři: Britská nezisková organizace P.I.S.C.E.S.wm., švédské město Lodingö a Hlavní město Praha, Odbor sociální péče a zdravotnictví.

Vydavatel: Evropská rozvojová agentura, s.r.o.

Náklad: 200 výtisků

Sazba: DORS studio, spol. s r. o.

Fotografie na titulní straně: Shutterstock.com

Autoři: kolektiv autorů, Evropská rozvojová agentura, s.r.o.

Praha, Česká republika, květen 2012

Tato publikace vyšla v rámci projektu: „Aktivní stárnutí jako odpověď na nadcházející krizi v České republice a Evropě“. Tento projekt je financován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního Programu Lidské Zdroje a Zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.